

HOOFSTUK 5

’N HUISHOUDING-GEBASEERDE EKONOMIE

5.1 INLEIDING

In hoofstuk 4 (afdeling 4.8) het ons tot die gevolgtrekking gekom dat daar enkele faktore binne die gevorderde agrariese gemeenskap is wat die boustene kan vorm van ’n sosiaal-wetenskaplike model. Dit is die model van die pre-industriële stad. Hierdie model bied ’n omvattende interpretasieraamwerk in terme waarvan die eerste-eeuse Mediterreense ekonomie verduidelik kan word. Die plek en funksie van die Bybelse jubilee kan ook binne die model geakkommodeer en geïnterpreteer word. Die faktore wat deel van die model uitmaak is:

- Die familiale instelling as primêre instelling.
- Pre-industriële stad of platteland.
- Grondbesit of grondonteiening.
- Sosiale stratifikasie in Palestina.

Bogenoemde faktore kan slegs van mekaar onderskei, maar nie geskei word nie. Die *interaktiewe relasies* tussen hulle sal in die model aangetoon word.

Die sosiaal-wetenskaplike navorsing het aangetoon dat die familiale instelling die primêre sosio-ekonomiese en politieke bousteen van die eerste-eeuse Mediterreense wêreld is. So het Van Aarde (1994:93) aangetoon dat die ontwikkeling vanaf die hortikulturele na die gevorderde agrariese samelewing bevestig dat die familiale instelling steeds die dominante instelling¹ was. Die konsep van grondeienaarskap in Israel is deur die vreemde heersers vervang deur ’n volksvreemde konsep waar die koning die eienaar is en die grond ’n *verhandelbare kommoditeit* geword het. Die kleinboere is van hulle grond beroof deur middel van belastings en heffings, waardeur die familiale instelling ook onder druk gekom het.

Die stryd tussen die stad en die platteland is vererger deur die ekonomiese uitbuiting van die kleinboere. Die elite en die aristokrasie het vanuit die stad die

grond, landbouproduksie en verspreiding daarvan beheer. Die *afwesige grondeienaars (heersersklas)* het al ryker geword en die kleinboere al armer. Hierdie verskynsel het in die lig van die sosiale stratifikasie van die samelewing interpersoonlike spanning geïntensifiseer. Die model toon die wanbalans in die sosiale stratifikasie van die eerste-eeuse Mediterreense wêreld aan.

5.2 DIE FAMILIALE INSTELLING EN EKONOMIE

5.2.1 Hermeneutiese struikelblokke

Finley (1985:21-27) wys tereg na die moderne miskonsepsie rondom die begrip *ekonomie*. Die antieke tyd het nie 'n begrip *ekonomie* gehad nie; hulle het nie die konseptuele elemente gehad wat gesamentlik die ekonomie gevorm het nie. Al die elemente van die ekonomie was daar, maar hulle het nie al die aktiwiteite gekombineer in 'n *konseptuele eenheid* nie, naamlik 'n gedifferensieerde subsisteem van die samelewing nie. In die antieke tyd was daar nie 'n ekonomiese instelling of sisteem nie. Die moderne teorieë en modelle² oor ekonomie kan dus nie op die antieke tyd afgedruk word nie. Teenoor hierdie standpunt van Finley (1985) kan gestel word dat die ekonomie wel as 'n instelling van die eerste-eeuse Mediterreense wêreld beskou word. 'n Instelling vereis 'n funksionaris wat rolle in 'n spesifieke ruimte vervul. 'n Sosiale instelling (*social institution* – Berger & Luckmann 1967:47-92), as oorkoepelende begrip, bestaan uit 'n stelsel van *hiërargies geordende elemente*. Twee vlakke word onderskei, naamlik laer-ordevlak en hoër-ordevlak. Op 'n laer-ordevlak vind ons die *groep*, wat bestaan uit konkrete persone in rolle wat verhoudings handhaaf, in interaksie is en handel in die nastreef van bepaalde doelstellings. Op 'n hoër-ordevlak vind ons die *instelling*, 'n abstrakte eenheid wat die formele, georganiseerde gedragsprosedure verteenwoordig van elkeen wat aan 'n spesifieke groep behoort. 'n Instelling bevat dus 'n aantal groepe van dieselfde soort en bepaal die gedrag van persone in daardie groepe. Ander kenmerke van groepe is dat hulle relatief permanent is, dat hulle 'n eksterne realiteit aanneem, dit wil sê, dat hulle verdinglik word asof hulle 'n konkrete werklikheid besit wat buite en teenoor die

individu staan. Die ekonomiese, politieke, familiale, godsdienstige, opvoedkundige en juridiese instellings is voorbeelde hiervan (vgl Berger & Luckmann 1967:47-92).

’n Definisie van die moderne ekonomie kan soos volg weergegee word:

...we regard the economic system as an enormous conglomeration of interdependent markets, the central problem of economic enquiry becomes the explanation of the exchanging process, or, more particularly, the explanation of the formation of price (Finley 1985:22).

Die antieke ekonomie³ was nie ’n konglomerasie van interafhanklike markte nie. Kwantifisering en statistieke het wel ’n rol te speel, maar nie alle fasette van die ekonomie is geskik vir kwantifisering nie. Verskillende konsepte en verskillende modelle moet gebruik word vir die antieke ekonomie. Finley (1985:33) maak ernstige beswaar teen die veralgemenings ten opsigte van die antieke ekonomie. Hy pleit vir ’n meer gesofistikeerde poging tot kwantifisering en patronaatkonstruksie. Finley (1985:33) verwys na Rostovtzeff (1957:69) se beskrywing van die Romeinse ekonomie in die eerste eeu as voorbeeld van growwe veralgemenings: “ ‘a single economic unit’, one that was ‘knit together by the intensive exchange of all types of primary commodities and manufactured articles, including the four fundamental articles of trade - grain, wine, oil and slaves’.” Die basis van die antieke ekonomie in die kleinboergemeenskappe is die bestaansekonomie van die huishouding. Nóg die plaaslike, nóg die langafstand handel, het die bestaansbasis van die kleinboerhuishoudings van die antieke ekonomie versteur (Finley 1985:34).

5.2.2 Eerste-eeuse huishouding gebaseerde ekonomie

In die soeke na die verband tussen ekonomie en die Skrif, word ’n ondersoek geloods na die betekenis van die woorde *oikia/oikos*, Grieks vir *huis*. Die verband word deur Crosby (1988:1) soos volg aangedui: Die evangelies is vir huis-gebaseerde gemeenskappe geskryf. Die godsdiens (kerk) en ekonomie was huis-gebaseerd. Die kerk was in die huis gevestig tot in die derde en vierde eeu n C; die ekonomie was ook in die huis gevestig tot en met die industriële revolusie. *Huis* is dus die sleutel vir die verstaan van kerk en ekonomie in die evangelies. Die verband tussen huis en

ekonomie is baie duidelik. Die etimologiese “grondwoord” vir ekonomie is *oikonomos*⁴ wat die betekenismoontlikheid “huisbestuur” of “huisorde” het (Finley 1985:17; Crosby 1988:1). Maar die betekenis van *oikonomia* moenie gesoek word in die letterlike betekenis van die woord nie, maar in die verlenging daarvan in `n tipe van organisasie of bestuur. Finley (1985:18) wys tereg daarop dat bogenoemde verband nie etimologies reglynig van aard is nie:

...conception of marriage and divorce, for example, was Christian (though liberal and deistic, without reference to a sacrament) and significantly different from both the Greek and Roman. And (he) could not have found a precise ancient equivalent for the key word in his definition of “oeconomics”, which “treat of the rights and obligations in a family”.

Die Griekse woord *huis* lê die klem meer op besittings as die konnotasie wat die woord *familie* het (vgl Beebe 1968; 1975). Die *paterfamilias* dui nie alleen op die biologiese vader nie, maar ook op die gesag oor die huishouding. Die Romeinse wet het hierdie gesag in drie dele verdeel, naamlik *potestas* of gesag oor die kinders (aangenome kinders ingesluit), die kinders se kinders en die slawe; *manus* is die gesag oor die vrou en die kinders se vrouens; en *dominium* is die gesag oor die besittings. Die drieledige klassifikasie is `n presiese weergawe van die kleinboer se huishouding. Die hoof bestuur en beheer beide die personeel en die besittings van die hele groep sonder onderskeid ten opsigte van ekonomiese of persoonlike of sosiale gedrag (Finley 1985:19).

Ten spyte van gevalle waar mense hulle welvaart omgesit het in die aankoop van grond, is welvaart oorgedra deur *erflating* binne die familie. Huishoudelike ekonomie was dus gegrond in familieverwantskap. Familieverwantskap vorm die fondament vir die wyer staatsvorm. Die ekonomiese funksies soos produksie en verbruik, plant en saai, huur en verhuring, is veral bepaal deur familieverwantskap (behoort aan familie) en politieke (mag en eer) oorwegings, eerder as `n mark en ekonomiese faktore. Volgens Lenski (1991:192) was groot families in die gevorderde agrariese leefwêreld aan die orde van die dag. `n Familie met baie seuns het `n groot ekonomiese en godsdienstige voordeel gehad.

From the economic standpoint, children were viewed by peasants as an important asset, a valuable source of cheap labor. Children were also important as the only form of “old-age insurance” available to peasants. Religion added yet another incentive for large families, either by encouraging ancestor worship, for which perpetuation of the family line was essential, or simply by declaring large families to be a sign of God’s favor (Lenski 1991:192).

Die nadeel van groot families is dat hulle in tye van droogte, hongersnood, misoeste en oorlog, swaar getref is. Dit het in sekere gevalle selfs veroorsaak dat kinders (by geboorte veral meisies) uit die huis ter wille van oorlewing van die familie gesit is⁵. Selfs ouer kinders is deur hulle ouers weggegooi (kyk Van Aarde 1991). Ten spyte van die hoë geboortesifer, het gevorderde agrariese gemeenskappe stadig gegroei as gevolg van hoë sterftesifer, oorloë, siektes en hongersnood.

5.2.3 Die huisgesin as die kern bousteen van die gemeenskap

Die huishouding was die basiese operasionele eenheid van die gemeenskap. Die huishouding was ook die fondament van die stad en die Romeinse ryk. As die huishouding goed georden was, was die stad en die ryk tegelyk goed georden. Hierdie natuurlike orde op die menslike vlak het ook die goddelike orde geopenbaar. Die onlosmaaklike band tussen die huis en die stad verklaar Rome se preokkupasie met orde in die ryk. Hierdie orde (kyk Crosby 1988:24) begin by die huishouding. Die kleinste sosiale eenheid, die huisgesin, het uit ses komponente bestaan. Die kerngesin het gewoonlik een kamer in `n binnepleinwoning bewoon. Die eenheid net groter as hierdie gesin was die binneplein verbinde buurt. Daarop volg die hoër eenheid wat bestaan het uit al die binnepleine wat in `n gemeenskaplike gang uitgemond het. Die grootste sosiale eenheid was die hele dorpie. By hierdie ineengestremde eenhede binne die dorpmilieu was daar ook die individueel geïsoleerde plase (Fiensy 1991:120).

5.2.4 Die verbrokkeling van die familie

Fiensy (1991:127-132) toon aan dat die verbrokkeling van die familie reeds in die Hellenistiese tyd `n aanvang geneem het (vgl afdeling 4.6.3-4.6.5). Dit moes egter

voor die Romeinse periode begin gebeur het, omdat die uitgebreide familie nie sonder sy agro-ekonomiese basis byeengehou kon word nie. Die fokus op die individuele werker wat in diens geneem en later weggestuur is, het waarskynlik ook tot die verbrokkeling van die familie gelei. Daar is plekke waar die verbrokkeling van die uitgebreide familie stadiger plaasgevind het. By Kapernaum in Galilea is bewyse gevind dat dit nog in die eerste eeu in 'n sekere mate gehandhaaf is. Volgens Markus 1:16 het die families van Petrus en Andreas 'n huis in Kapernaum gedeel en saam gewerk om 'n bestaan te maak. Jakobus en Johannes het saam met hulle pa op die boot gewerk (Mark 1:19-20). Volgens Markus 3:31 het Jesus se ma en broers hom kom besoek. Ons kan glo dat die familie geleidelik uitmekaar gegaan het. Die uitgebreide familie het ook verbrokkel as gevolg van die onekonomiese grootte van die plasies wat die kleinboere gedwing het om te emigreer. Die verdwyning van die stam as groter eenheid het ook erosie op 'n laer vlak veroorsaak (Fiensy 1991:130). Geleidelik het kerngesinne sedert die Hellenistiese periode geïsoleerd begin optree en die ondersteuning van die wyer groep begin ontbeer.

Markus 10:29-30 is nie uitsluitlik 'n apokaliptiese-profetiese woord wat die verlies nou en die wins later in die toekomstige lewe beskryf nie. Dit kan gemaklik na 'n sekere toekomstige vervulling van die belofte op aarde verwys. Hierdie betekenis vind aansluiting by studies van *millennianistiese bewegings*⁶. Sodanige bewegings soek deurlopend na hierdie wêreldse millennium (Oakman 1986:143). Die *soek na die koninkryk* is nie 'n verloor nou en wen later situasie nie, maar 'n geheel en al wen situasie. Die manier waardeur God se goedheid in menslike aangeleenthede realiseer, is deur die manifestasie van 'n nuwe familie van die koninkryk. Die punt is dat 'n menslike ondersteuningsgroep sal omsien na die materiële behoeftes. 'n Verwysing na die herstel van *huise en grond* aan individue of individuele huisgesinne is afwesig (Matt 5:5; Mark 10:21; Hand 2:44) (Oakman 1986:143). Die gedeelte wys nie na hoe daar vir huise en grond voorsien sal word nie. Die klem val op die vestiging van *nuwe menslike verhoudings* met die koms van die koninkryk.

5.2.5 Verbrokkeling van die stam in relasie tot verstedeliking

Verskillende huishoudings organiseer hulleself volgens afstamming in dorpe, nie net vir beskerming en nabyheid van water nie (Oakman 1986:77; Crosby 1988:25; Fiensy

1991:120, 121), maar veral om die basiese resiproke verhoudings te verseker. Die organiserende beginsel was die familiële bande. Die twee hoofaktors in die gemeenskap was die huishouding en die stad, wat die bronne beheer het. Die hele sosio-politieke sisteem sluit onafhanklike huishoudings in - sommige kleinboere, ander van die hoër klasse. As huishoudelike bronne uitgebrei word vanaf jou eie stad of dorp na 'n ander land, ontstaan *afwesige eienaarskap of huurboerdery*. Bronne is ook uitgebrei deur middel van geskenke en belastinge as die primêre manier van *herverdeling*. Indien die uitgebreide familie as sosio-ekonomiese eenheid in die Herodiaanse tydperk aan die verbrokkel was, sou die groter komponente soos die stam ook reeds begin verbrokkel het. Verwysings na stamverbande (Fil 3:5; Luk 2:26 en Hand 4:36) lyk niksseggend en dui slegs verwantskapslyne aan. Dit het ook slegs vir die Leviete en Priesters betekenis gehad (Fiensy 1991:133). Die stam was groepe uitgebreide families wat verbind was om hulle eie uitgebreide familie aan te wend om enige nood by 'n uitgebreide familie in hulle stam te help verlig. Sodra 'n sekere uitgebreide familie gevaar loop om te verdwyn, is die oorblywende lede deur die stam in 'n nuwe uitgebreide familie opgeneem. Die stam het risiko's verminder en werkskrag verhoog en het ook na die ballingskap gefunksioneer. Gedurende die Hellenistiese tydperk vind ons byna geen literêre verwysings na die stam nie.

Ons kan aflei dat die stam in die tweede tempelperiode as betekenisvolle sosiale eenheid ophou bestaan het. Finley (1991:134) noem die volgende oorsake vir die verbrokkeling van die stam, wat argumentshalwe ook vir die huisgesin geld. Eerstens, is die *ekonomiese verknegting* die primêre oorsaak. Die verdwyning van die stam het ook die sekuriteit van ekonomiese voortbestaan van die mense in gevaar gestel (Fiensy 1991:134). Die Ptolemeërs se herorganisasie van Palestina in topargieë het die klem eerder op streksbelange laat val, as op die waarde van die familie. Tweedens, het die *toename van groot landgoed* en die neiging om grond as 'n kapitale bate te beskou wat ontgin moet word, die kommunale funksie van die stam verminder. Derdens, het die *verstedeliking* van Palestina waarskynlik die meeste bygedra tot die verbrokkeling van die stam. Groot stede soos Jerusalem, Sebaste, Tiberias, Sefforis, sowel as die kusstede en Sesarea Filippi, het die sosiale, kulturele en politieke leiding oor die volk oorgeneem. Stamowerstes is met stedelike aristokrate vervang; 'n geldmag wat op winste gerig was en onbesorg oor die oorlewing van die mense. Die bure het in die dorpe die sosio-ekonomiese grondslag van verwantskap geword. Die

dorp was die grootste sosiale eenheid van die Palestynse kleinboer en het uit sowel familie as nie-familiale bure bestaan. Dorpe is meestal deur boerdery instand gehou. Dorpenaars het hulle inkomste aangevul met boerdery of arbeid op iemand anders se grond. Sommige boere het nie op hulle eie grond gewoon nie (Fiensy 1991:135).

5.2.6 Die verband tussen huis en stad

Die verhouding tussen huis, stad of dorpe binne die agrariese gemeenskap van die eerste-eeuse Mediterreense wêreld kan met al groter wordende konsentriese sirkels voorgestel word. Die huisgesin is die binneste sirkel of kern, dan volg die sirkel van die dorp of stad en laastens die gevorderde agrariese samelewing as die alles omvattende sisteem (Leeds 1979:228, 229; vgl ook Rohrbaugh 1991:129). In afdeling 4.6-4.6.5 is Lenski (1991) se model in verband met die gevorderde agrariese gemeenskap in detail behandel. In die volgende afdelings sal *die interrelasie* tussen die huisgesin en die stad of dorp, wat ingebed is binne die *holistiese sosiale struktuur* van Palestina (kyk afdeling 5.5), bespreek word. Die relasies tussen die onderskeie *vlakke* in die sosiale stratifikasie model behoort binne bogenoemde konteks verstaan te word. Fiensy (1991:120-132) bestudeer die sosiale eenhede in Palestina en die invloed wat die veranderde waarde wat aan grond geheg is, op hierdie eenhede gehad het. Het die *toename in landgoed* die familiestruktuur beïnvloed en watter verhouding het tussen die dorpe en stede geheers en hoe is dit deur die *grondkonsep* geraak?

5.2.7 Samevatting

Nuwe-Testamentici wys tereg op die *anakronistiese dwaling* in die gebruik van die woord “ekonomie”. Die eerste-eeuse Mediterreense ekonomie was nie `n *mark gerigte* ekonomie nie. Die antieke ekonomie word tereg `n *huishouding gebaseerde* of *bestaanseconomie* genoem. Die ekonomie was ingebed in die familiale instelling. Die familie of huisgesin was die basiese sosio-ekonomiese en godsdienstige bousteen van die samelewing. Die sosiaal-wetenskaplike model van die gevorderde agrariese samelewing toon die *interrelasies* tussen die vier sosiale instellings aan. Die teks kan op twee wyses *reduksionisties* gelees word: Eerstens, word die vier sosiale instellings gereduseer tot óf die ekonomie óf die politiek (Van Aarde 1991:6, 7). Tweedens,

word die ekonomie, byvoorbeeld nie in interrelasie met die ander sosiale instellings bestudeer nie (kyk Freyne 1988:222; Van Eck 1995:10). Die driehoekmodel (vgl hoofstuk 3), asook die *sistemies-interrelasionele model* toon volledig die interrelasies tussen al die sosiale instellings aan.

Die onteiening van die kleinboerhuisgesin deur middel van belasting, verstedeliking en die komplekse sosiale stratifikasie het gelei tot die verbrokkeling van die huisgesin as primêre bousteen. Die ekonomiese eksploitasie was die primêre oorsaak van die verbrokkeling van die huisgesin. Die plase het of te klein geword vir die uitgebreide familie of die belasting het die plase nie meer lewensvatbaar gemaak nie (vgl afdelings 5.2.4 en 5.2.5). Die huisgesin het verder ook in relasie met die stad die onderspit begin afbyt. Die kleinboere en hulle huisgesinne is van hulle plase afgedwing en soms het die huisgesin as gevolg van ekonomiese oorsake uitmekaar gespat. Die stad was die sentrum van die regerende elite en die afwesige grondeienaars. Die stad was die middelpunt van die eerste-eeuse Mediterreense wêreld van waaruit die regeerders hulle mag uitgeoefen het. Vandaar dan ook die geweldige stryd tussen die stad en die platteland.

5.3 DIE PRE-INDUSTRIËLE STAD OF DORP

5.3.1 Inleiding

Die opskrif wat vir die onderhawige afdeling gebruik is, toon op sigself dat daar 'n afstand bestaan tussen die *moderne industriële stede* en die *pre-industriële⁷ stad of dorp* van die Mediterreense wêreld (kyk Malina & Rohrbaugh 1992:5). Rohrbaugh (1991:149) beskryf die onderskeid soos volg:

The cities of antiquity simply did not look, smell or sound like cities of today. People were not in them for the same reasons we are, nor did life in them match what urban life has come to be today. Ethnocentric and socially anachronistic readings of the New Testament seem inevitable in whatever degree we fail to recognize that this is so. Models drawn from cross-cultural study of pre-industrial cities can be a tool to help us imagine the environment Luke (or

Matthew - GV) presumed his ancient readers would know. They can also help us as modern readers let the Bible speak to our world on its terms rather our own.

Rohrbaugh (1991:125-127) verwys met reg na die terminologiese verwarring in die gebruik en vertaling van die Griekse begrippe *polis* (*stad*) en *kome* (*dorpie/village*). Verder word gewaarsku teen die anakronistiese gebruik van die begrippe. Vervolgens sal Rohrbaugh (1991) se model van die *urban system* weergegee word, waarbinne die plek en funksie van die pre-industriële dorp of stad verstaan moet word. Die studie fokus op die stad binne die *stedelike sisteem*, meer spesifiek die *social urbanization*, dit wil sê, die integrasie of interaksie tussen die afsonderlike dele van die stedelike gemeenskappe (*urbanized societies*) (Leeds 1979:229; vgl ook Rohrbaugh 1991:129). Die stad is deel van 'n oop sisteem, van 'n *interaktiewe, holistiese sisteem*.

5.3.2 Die stedelike sisteem as 'n geheel

Die algemene vorm van vestiging in die vroeë Romeinse Palestina was die dorp. Hierdie vorm van vestiging was die uitdrukking van *bloedverwantskapstrukture* van antieke Israel. Die plek waar dorpe gevestig is, is gekies op grond van nabyheid aan water en sekuriteit. Verder is die beste grond gekies vir die landbou. Baie stede is bo-op berge gebou. Dit het hulle beskerm teen vloedwater. Crosby (1988:22) stel dat toenemende *verstedeliking* veroorsaak het dat 'n groot deel van die werkerskorps die nie-landbou produksie en dienste betree het, veral rondom die stede, maar ook in die platteland. Die totale samestelling van die ekonomiese verhoudings het die groei van dorpe gestimuleer. Die algemene beskrywing moet nou verstaan word binne die streeksmodel van die *stedelike sisteem*.

Die streeksmodel van die stedelike sisteem is 'n holistiese model. Die kern idee van die sisteem is dat alle menslike groeperings van dorpe, stede en landelike dele dieselfde funksie het: die fasilitering van verskillende vorme van verspreiding, oordrag en kommunikasie. Die een lokaliteit word met ander lokaliteite verbind en almal saam met die gemeenskap as geheel (Rohrbaugh 1991:130).

5.3.2.1 Horisontale differensiasie

Met verloop van tyd het *spesialisering* binne die dorpe/stede ontstaan wat *horisontale differensiasie* binne die totale sisteem genoem kan word. Dit beteken dat op sekere plekke in die sisteem spesialisering plaasvind en op ander plekke `n ander tipe spesialisering - spesialisering kom in stelling voor. Sodoende ontstaan *a structure of interrelated differentiations* waar die stad en die platteland verskillende en tog oorvleuelende rolle vervul (Leeds 1979:231; Rohrbaugh 1991:130). Die stad verskil van die platteland deurdat daar `n konsentrasie van spesialiteite is en as gevolg van groter diversiteit van funksies. Lampard (1965:540) stel die saak soos volg:

Crystallization of the urban process took the form of the concentration of integral functions at a node. As a greater number and variety of differentiated units and parts became centered, the point of their concentration was endowed with sets of strategic functions and itself became a differentiated part. Its role can be characterized as a cumulative specialization in services essential to the maintenance of a larger whole. The city is, in this sense, *a multifaceted central place*, a focus of generalized nodality.

Die belangrike implikasie is dat die stad en platteland nie twee teenoorgestelde of geslote sisteme is nie. Die twee is inherent verbind en die spesialiteite is inherent deel van `n enkele sisteem. Binne die genoemde enkele sisteem is die kleinboer net een spesialiteit van die vele spesialiteite wat bestaan. Rohrbaugh (1991:131) stel dit soos volg: "Or to put the matter another way, a peasant is an urban man. The peasant has a native understanding of the complexity of urban systems. He knows how the system works, in whose interest (the urban elite) it is organized, and that his special struggle is to hang on to what place he has in it."

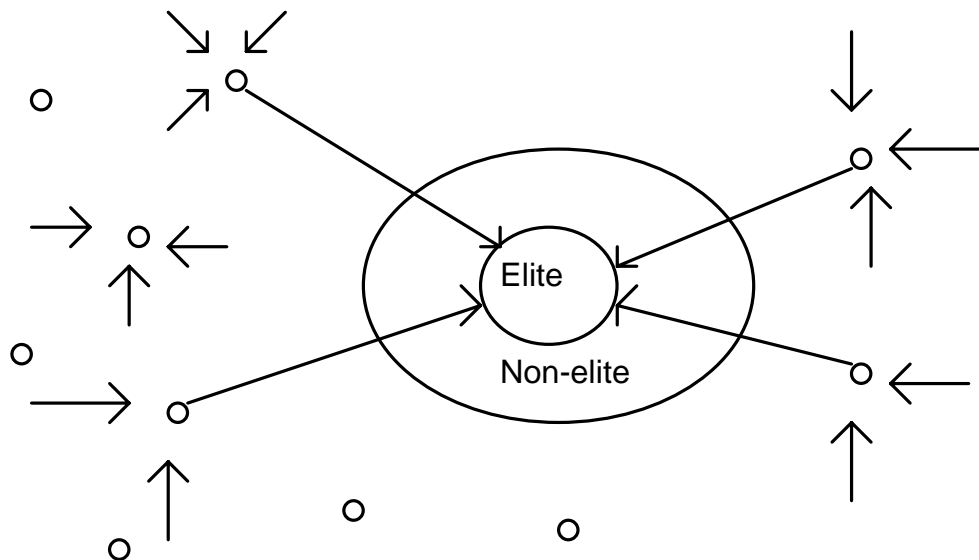
5.3.2.2 Vertikale differensiasie

`n Sisteem wat funksioneel differensieer in stedelike en plattelandse komponente, is steeds `n *geïntegreerde geheel of holistiese sisteem*. Die patroon van `n spesifieke gemeenskap, insluitende die patroon van die stede, word bepaal deur die karakter van die sosiale klas relasies (Rohrbaugh 1991:131). Leeds (1979:234) beskryf die *sosiale integrasie* soos volg:

Different forms of urban society involve different forms of societal integration. These forms of integration are expressed through the structures of class relations. The structures of these class relations determine what the forms of integration of the “rural” specially sets with those of the urban centres, that is, with the “towns”, “cities”, *and other nodal points*, will be. In fact, they also determine what the very characteristics of all the urban centres will be.

Die vertikale differensiasie tussen die stad en platteland binne die pre-industriële stedelike sisteem is `n *hiërargiese sisteem*. Verstedeliking in die antieke tyd het plaasgevind as gevolg van die organisering en benutting van `n surplus landbouproduksie. Die landelike gebiede het nie die fasiliteite of nodige beskerming gehad om `n groot surplus te akkomodeer nie.

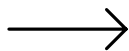
Thus cities accumulated what was produced beyond the subsistence needs of the peasants. By bureaucratic, military, commercial, or fiduciary means, they became centers of control - primarily over land use and raw materials - and thereby determined the conditions under which all other parts of the system operated. The diagram below illustrates how the system worked (Rohrbaugh 1991:131).

○ Versamelpunte (platteland, dorpe, funksionele sentrums)

en belastingstelsel

* Non-elite: Sentrale plek (stad, algemene funksionele sentrum)

Die voorstelling van die stedelike sisteem kan vergelyk word met die sonnestelsel: die stede in die middelpunt, met die platteland elkeen afsonderlik in hulle onderskeie bane. Alhoewel bogenoemde diagram 'n aanduiding gee van die samestelling van die antieke stede en die interrelasie tussen die stad en platteland, skiet dit tekort in die aantoon van die uitbuiting van die kleinboere (plattelanders - GV) deur die stedelike elite. Oakman (1991:158) se voorstelling in punt 5.4.4 gee 'n meer spesifieke voorstelling van die proses van uitbuiting en verknegting, wat later tot onteiening gelei het. Die industriële en pre-industriële stede kan soos volg met mekaar vergelyk word:

Pre-industriële stad

Familie is ekonomiese eenheid

Spesialisering van produk

Sisteem vereis sosiaal en geografies `n vaste arbeidsmag. Spesialiste in die stad produseer die nodige goedere en dienste vir die stedelike elite.

Stad en platteland is nie verbind deur middel van vloei van arbeidsmag en kapitaal of `n sentrale mag nie.

Klein getal elite is die enigste mark. Hulle beheer die sentrale grond beheerstelsel en die godsdienstige en politieke sisteem van belasting.

Toegang tot stede word beperk deur die wette wat burgerskap bepaal - kleinboere word toegang verbied.

Industriële stad

Individu as werker; groot mobiele arbeidersmag wat los van geografiese en sosiale oorspronge kan werk.

Spesialisering van arbeidsproses, kapitaal-intensief en koste effektief.

Buigbare arbeidsmag vir werkgewers wat wil aanpas by veranderende marktoestande met minimum koste

Sodanige patroon verbind die stad en platteland. Baie noue relasie verseker vloei van kapitaal en arbeid na stede.

Markte en kommunikasiekanale of vervoer sluit beide die stad en platteland in = stedelike sisteem waarin nodige rolle en uitruil gestruktureer en bevorder word.

In die pre-industriële stede is kontak tussen persone geminimaliseer en gewoonlik bemiddel deur politieke en godsdienstige groepe of persone. Die platteland was nie `n algemene bron van arbeid nie. Die pre-industriële stedelike sisteem is nie behoorlik verbind deur middel van kommunikasie kanale of vervoer nie. Leeds (1979:240) gee die volgende samevatting van die pre-industriële sisteem:

The point is that the medieval form of integration was drastically different from the capitalist form of integration. It was built on the fixity of labor, fixity of class membership, restricted uses of the forms of competition, the geographical as well as social distancing of classes and separation physically of their functions in the productive and sociopolitical processes.

Horisontale differensiasie van `n kern van die omliggende gebiede is deel van die verstedelikingsproses. Daarmee saam vind die vertikale differensiasie plaas, naamlik die hiërgiese sisteem van *social-structural stratification* (Lampard 1965:541).

5.3.3 Die plek en funksie van die pre-industriële stad

Die pre-industriële stad is deel van die holistiese model van die stedelike sisteem wat in bogenoemde afdeling bespreek is. Die plek en funksie van die pre-industriële stad sal vervolgens uiteengesit word.

5.3.3.1 Demografie en ekologie

Die stede in die antieke tyd was klein en net 5-7% van die bevolking het in die stede gebly. Die stede het plus minus 35 000 inwoners gehad. Die hoë bevolkingsdigtheid van die stede beteken dat die stede baie klein oppervlakte beslaan het. Die stede het uit twee groepe mense bestaan: die elite wat in die middel van die stad gewoon het en die non-elite wat in die buitewyke gewoon het. Rohrbaugh (1991:133) beskryf die elite soos volg:

The elite, though usually no more than 5-10% of the total population, dominated both the city and country. Being the only group with disposable income, they formed the only real market population in antiquity. Their control of the political and economic systems was usually legitimated by a religious and educational bureaucracy that became the keeper of the so-called great tradition. This is the “official” version, usually written, of a culture’s religion, values and world view. It articulates the values and mores the elite manifest.

Die non-elite is fisies en sosiaal afgesonder van die elite. Hulle het net in die stad gekom om in die behoeftes van diegene wat in beheer is, te voorsien. Die hoë geboortesifers was kenmerkend in die tyd, alhoewel net die elite se kinders oorleef het en deel geword het van die groot uitgebreide families (*extended families*). Die non-elite is aangevul deur die onteining van die plattelanders (kyk afdeling 5.4.4 in verband met die onteieningsproses van die kleinboere). Die gebrek aan opleiding het daartoe gelei dat hulle die nederige werk van dagloners moes doen (Rohrbaugh 1991:134). Bogenoemde sosiale stratifikasie stem ooreen en sluit baie nou aan by die breë sosiale stratifikasie van Palestina (vgl afdeling 5.5).

5.3.3.2 Funksie van die stad

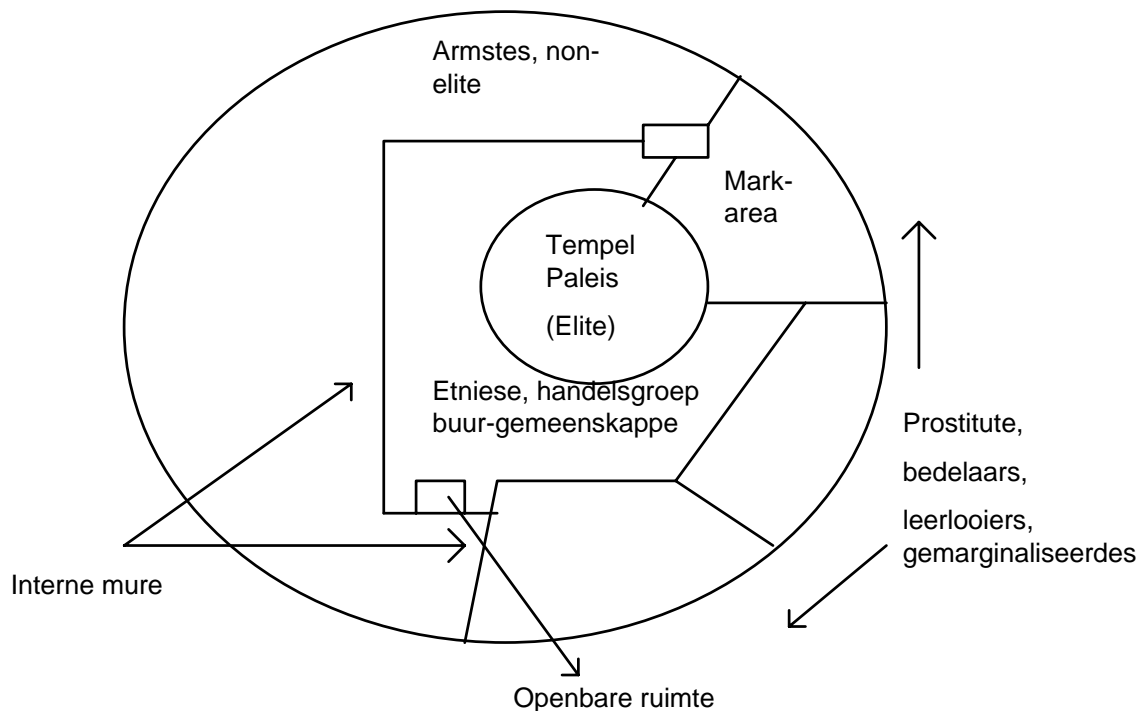
Die stede was die primêre versamelpunte van politieke en ekonomiese funksies. Die ekonomiese beheer het die elite in staat gestel om beslag te lê op die ekonomiese surplus van die platteland. Die stad het as 'n holistiese netwerk gefunksioneer wat godsdienstige, opvoedkundige en kulturele sisteme ingesluit en geïntegreer het met die ander funksie van die stad. "Since control of these by elite was essential to their dominance, temple and palace became the twin foci of most pre-industrial cities" (Rohrbaugh 1991:134). Die non-elite en gemarginaliseerdes (*outcasts*) was die primêre werksmag en grootskaalse handelaars. Familie-eenhede het op kleinskaal geproduseer. Die elite se hoofbron van inkomste was belasting en die invordering van geskenke.

5.3.3.3 Ruimtelike organisering

Die *interne sosiale stratifikasie* van die stad en die *spesifieke funksies* binne die sisteem word weerspieël in die fisiese samestelling van die pre-industriële stad. Rohrbaugh (1991:134) beskryf die sisteem soos volg:

The central area contained the palace, the temple, and the residences of both the political and religious elite. Such centres often were surrounded by internal walls of their own and were tightly bunched to facilitate both communication and protection. The temple centres of Mesopotamian cities were well-known examples. ...Market areas were usually alongside the religious centre, as were those in Jerusalem clustered in the Tyropoeon Valley near the temple.

Die stad is verder verdeel deur interne mure wat etniese en verskillende beroepe geskei het, asook diegene wat in die stad was om die elite te dien. Die interne mure is so gebou dat wagters die verkeer en kommunikasie tussen verskillende seksies beheer het. Verder het hulle die deure bewaak in tye van militêre noodsituasies (Rohrbaugh 1991:135). Spesifieke families en groepe van spesifieke beroepe het in gildes georganiseer, wat soms 'n hele straat of blok beheer het. Die interne mure het die interaksie tussen die onderskeie groepe beheer en gereël. Rohrbaugh (1991:135) stel die samestelling van die pre-industriële stad soos volg voor:

Pre-industriële stede is dus duidelike voorbeelde van *menslike territorialiteit*. Dit beteken dat `n groep of individu probeer om mense, fenomene en verhoudings te affekteer, beïnvloed of te beheer. “Because territoriality is a social construct, it is by its very nature a means of social control. In addition, however, by regulating access it can also be a way of controlling both land and the flow of resources, especially when land and resources are in short supply” (Rohrbaugh 1991:136; vgl ook Oakman 1991:157). Geografiese territorialiteit is `n doeltreffende wyse van kommunikasie, sowel as klassifikasie van mense en handhawing van mag.

5.3.3.4 Interaksie patrone

Die hiërgiese beheer van sisteme lei tot sterk bande van solidariteit onder mense van dieselfde beroep, ouderdom, geslag, etniese groep of sosiale klas. Die kategorieëse identifikasie berus op *gedeelde belange* in vergelyking met die groter sisteem.

A member of the urban elite took significant steps to avoid contact with other groups except to obtain needed goods and services. Such a person would experience a serious loss of status if found to be socializing with groups other than his own. Thus social and geographical distancing, enforced and communicated by interior walls, characterized both internal city relations and

those between city and country (vgl diagram in afdeling 5.3.2.3) (Rohrbaugh 1991:136).

5.3.3.5 Kommunikasie

Die nabyheid tussen die elite het die kommunikasie bevorder. Die elite het die monopolie besit ten opsigte van die skryfkuns, asook rekordhouding, wat 'n belangrike kontrole middel was. Die dorp se roubeklaers, straatsangers, storievertellers, akteurs, priesters, skrifgeleerdes, astroloë en *magicians* het almal die vloei van kommunikasie verbaal (van mond tot mond) onder die massa mense bevorder. Rohrbaugh (1991:136) gee die volgende samevatting van die pre-industriële stad:

In sum, the patterns of pre-industrial cities were very much the consequence of the role played by the city in the larger urban system. As the center of control, the city gathered to itself those non-elite necessary to serve its needs as it carried out the specialized functions it had collected. It was a system characterized by the dominance of a small center, by sharp social stratification, and by a physical and social distancing of component populations that were linked by carefully controlled hierarchical relations. The city was a ready example of human territoriality in which the elite occupied a fortified center, ethnic, socio-economic and occupational groups the periphery, and outcasts the area immediately outside the city walls (kyk weer die diagram by afdeling 5.3.2.3).

5.3.4 Die wedersydse invloed van die dorpe en die kleinboere

Die vraag ontstaan waarom die kleinboerplasies ophou bestaan het in die Hellenistiese tyd. Die opkoms en verval van hierdie plasies hou verband met die veiligheidsituasie. Tydens die Hellenistiese oorloë en die Makkabese rebellie het die situasie so versleg dat die plasies opgehou het om te bestaan. Die kleinboere het in die nabygeleë dorpe gaan woon. Die kleinboere wat wel op sulke afgeleë plasies gewoon het, was meestal werkers op groot landgoed. Arbeiders se wonings is deur argeoloë op sulke afgeleë plase gevind en dit was tipies van die Romeinse gemeenskap. Hierdie verskynsel is

baie min in Palestina gevind, maar dit kan dalk toegeskryf word aan die feit dat die huisies so swak gebou is, dat niks daarvan oorgebly het nie (Fiensy 1991:120).

Die Hellenistiese era het dus wel die lewenspatroon verander van talle Israëliete wat tevore in uitgebreide familieverband op afgeleë plases gewoon en kommunaal saam gewerk het. Arbeiders het nou meestal in dorpieë gewoon, waarskynlik net saam met hulle kern gesinslede. Kleinboere het op geen stadium die dorpe heeltemal verlaat en op die afgeleë plases gaan woon nie. Diegene wat wel in die dorpe gebly het, het die Hellenistiese oorname minder ellendig ervaar. Hulle het nie nodig gehad om byvoorbeeld hulle grond te verlaat nie. Tog het hulle ook veranderings beleef. Talle moes hulle plase afstaan en het huurders op hulle eie grond geword. Inwoners van ander dorpe het voortgegaan soos tevore, behalwe dat hulle hoër belasting onder die Ptolemeërs betaal het as onder die Perse (Fiensy 1991:123).

5.3.5 Die antagonisme tussen die stad en platteland?

Die politieke en ekonomiese toestande van die vroeë ryk het 'n intensiewe eksploitasie van die landbouproducent in Palestina aangemoedig en het 'n konsentrasie van grond in die hande van 'n paar mense veroorsaak. Daar kan 'n sterk *magskomponent* gesien word in die verspreiding van ekonomiese goedere (grond ingesluit). Stedelike gebiede soos Jerusalem en Rome, wat *administratiewe sentrums* was vir groter streke, was die eindpunt van die vloei van huur, belasting en tiendes, asook die woonplek van die *ryk grondbesitters* (Oakman 1986:77; Crosby 1988:25). Die klein onafhanklike grondeienaars wat op hulle eie grond gewoon het, het begin verdwyn, net om huurders of slawe en dagloners te word wat in die stede bly, of rekrute vir die weermag te word (Crosby 1988:25). Dit het gelei tot 'n antagonisme tussen die stad en platteland (Oakman 1986:78; Fager 1993:86).

Fiensy (1991:143-144) stel dat die stede ekonomies op die platteland *geparasiteer* het. Hulle inkomste het gespruit uit die huurgeld wat die stedelike aristokrasie van die kleinboere ontvang het. Die rykes het hulle in die stede gevestig en hulle was afwesige landhere wat op die platteland se rykdom geteer het. Die aristokrate het soms ook die grond bekom deur middel van bedrog. Van die kleinboere was verheug toe Jerusalem vernietig is in 70 n.C. Die Selote⁸ wat waarskynlik plattelandse kleinboere was, het voor die Romeine uitgevlug na Jerusalem toe. Daar het hulle

dadelik begin om die aristokrasie aan te val, veral die hoëpriesterlike adel. Voordat hulle die Romeine afgeweer het, het die Selote dus eers 'n klasse-oorlog teen die Judese adel gevoer (vgl Rapaport 1992:433-439). Die Sicarii⁹ het nie alleen die ryk Judese adel aangeval met die uitbreek van die oorlog nie, maar ook die skuldrekords vernietig. Die oorlog het as 'n burgeroorlog begin met Simon ben Giora wat die slawe vrygelaat het en 'n weermag van besitloses gevorm het. Hy word genoem “the leader of the lower classes in Judea, Peraea and Idumaea” (Fiensy 1991:144).

In Galilea is Sefforis en Tiberias¹⁰ aangeval en daar is gepoog om albei stede af te brand. Dit is veelseggend dat die twee stede opeenvolgend die skuldrekords geberg het. Wydverspreide vyandskap teen stedelike elite kan 'n sterk aanduiding daarvan wees dat die stede parasities was. Die talle verwysings na die rykes se uitbuiting van die armes dui ook op stedelike uitbuiting. Jesus spreek die welgesteldes ernstig aan (Mark 10:23; 12:40; Luk 16:19-29) en ander Palestynse leraars van daardie tyd het dit ook gedoen (Fiensy 1991:145; Freyne 1995:597-620; vgl afdeling 6.1).

Van Aarde (1993:531) bring 'n belangrike nuwe perspektief na vore, naamlik dat die stede as *belangeruimtes* verstaan moet word. Die regerende klas het in die stede gewoon, saam met diegene wat hulle ondersteun het. Politieke en godsdienstige mededinging het ook in die stede (bv Jerusalem, Sefforis en Tiberias) begin. Van Aarde (1993:531) beskryf die *belangeruimtes* soos volg:

'n Mens kan ook na hulle verwys as “belangeruimtes”, omdat hierdie stede besonder nou geassosieerd was met die ideologiese belange van die inwonende elite en die ondersteunende klas. Ons tref hierdie funksionele rol van stede aan in sowel die narratiewe wêreld van die onderskeie kanonieke evangelies as in die breë sosiale wêreld wat deur middel van hierdie evangelies se verhaalstrukture verbeeld is. Net soos sekere groepe in die samelewing (of karakters in die verhaalstruktuur van die onderskeie evangelies), het hierdie stede simbole geword van bepaalde ideologiese belange. Dit is daarom moontlik om personifiërend na die funksies van hierdie stede te verwys, omdat hulle as simbole dien van bepaalde belangegroepes wat in die eerste-eeuse Palestynse konteks aangetref is en op bepaalde narratiewe wyse in die kanonieke evangelies verbeeld is.

Uit bogenoemde aanhaling is dit duidelik dat die stede die ideologiese belange van die elite en die ondersteunende groep verteenwoordig het. Hulle is deur die landvolk as die ondersteuners van die Romeine (en die Herodiane in Galilea) gesien. Met die uitsondering van Antiogië, Alexandrië en Rome was die dorpe maar klein. Oorbevolking het ook later 'n probleem begin raak. Waar resiprositeit tussen huishoudings plaasgevind het, het *herverdeling* die binding tussen die stad en huishoudings verseker. Die instrumente vir hierdie herverdeling was *rente, belasting, tiendes, huur en geskenke* (Oakman 1986:78; Crosby 1988:25; Fiensy 1991:144). Buiten laasgenoemde instrumente het die owerheid grond gehuur op verskillende plekke en sodoende direk betrokke geraak in die graanproduksie om in die behoeftes van die armes en die staatsamptenare te voorsien.

Die stryd binne die eerste-eeuse Romeinse Ryk kan ook vanuit 'n ander hoek beskryf word. Op 'n makro-ekonomiese vlak was daar spanning tussen die natuurlike of bestaansekonomie en die ekonomiese aktiwiteite wat 'n bepaalde lokaliteit transendeer of wat nie direk met die verwerking van die grond te make het nie. Op 'n mikro-ekonomiese vlak is daar spanning tussen die begeerte vir ekonomiese *selfgenoegsaamheid of onafhanklikheid* en die dringendheid vir 'n tipe van *interafhanklikheid*. Hierdie spanning¹¹ is onafwendbaar, omdat die beskawing en stedelike kultuur van die Romeinse Ryk gebou was op 'n paar vorme van interafhanklikheid.

- Die stede se parasitiese onttrekking van ekonomiese surplus van die platteland af (indirekte, kollektiewe eksploitasie);
- Interstedelike handel, noodsaaklik om die gemaksugtiges, die burokrate van die administrasie, godsdienstige spesialiste, verskeie ambagslui ensovoorts, wat nie die grond bewerk het nie, te ondersteun (Oakman 1986:147).

Hierdie soort beskawing het nie gelyke aandele aan almal versprei nie. Interafhanklikheid het vir die elite vrywillige samewerking beteken om hulle voorregte te beskerm, asook hulle afhanklikheid van ander vir arbeid en luukshede. Alleen die bevoorregte elite het gedeel in die voordele van die handelsverhoudings rondom die Mediterreense gebied. Gepaardgaande met hierdie bevoorregting, is die kleinboer se passie vir selfgenoegsaamheid en die ontwikkeling van selfgenoegsame

groot landgoed. Die gemarginaliseerdes is daarteenoor verlaag tot die vlak waar hulle `n oorlewingsstryd gevoer het vir lewensonderhoud. Interafhanklikheid het vir hulle eksploitasie van bo-af beteken en afhanklikheid van wedersydse hulp in die dorpe om moeilike tye te oorleef. Hulle het dus op grond van ander motiewe gestrewe na en gestry vir onafhanklikheid en selfgenoegsaamheid (Oakman 1986:148).

Jesus het gesien dat die ekonomiese voordele onder die Romeinse Ryk bevoordeel net hulle wat alreeds het. Jesus het die huidige sosiale verhoudings met `n kritiese oog bejeën (vgl Mark 12:1-12; Luk 12:3-9). Jesus het nie *redistribusie* van grond op `n revolusionêre manier gepropageer nie. Hy het die strewe na selfgenoegsaamheid, deur middel van grond, van sowel die rykes as die kleinboere verwerp. Die verhouding tussen *eienaars en onteindes* is van primêre belang. Die aksent van Jesus se boodskap val op `n nuwe soort van *interafhanklikheid* (Oakman 1986:148).

Buiten bogenoemde situasies, het die staat nie betrokke geraak by die onafhanklike huisekonomie nie, behalwe deur die herverdelingpraktyke (belastinge en geskenke). Die Romeinse staat het twee soorte ekonomiese dienste nodig gehad wat die staat nie self kon voorsien nie. Die eerste was die voorsiening van rantsoene vir godsdienstige rituele, die weermag en sekulêr-siviele doelwitte. Die tweede was die insameling van fondse om te betaal vir essensiële owerheidsdienste. Die tollenaars is deur die staat gekontrakteer om sekere werke en dienste te lewer. Die tollenaars was betrokke by openbare kontrakte, belastinginvordering en grootskaalse uitleen van geld. Israeliete het hierdie groep gesien as onderhouers van die keiserlike teenwoordigheid. Daarom is hulle *geostraseer* en het as *sondaars* bekend gestaan (Matt 9:10;11; 11:19). Om sodanige tipe *sondaar* in jou huis te hê, was jy `n ondersteuner van die *basileia* (Crosby 1988:26).

5.3.6 Botsing tussen bestaansekonomie en markeconomie

Lukas 12:16-20 stel `n duidelike kontras tussen die kleinboer en die ryk grondeienaar van die eerste eeu. Hierdie man het nie nodig om hom te bekommer oor selfgenoegsaamheid nie. Saam met die houding van selfgenoegsaamheid is die houding van *carpe diem* (Oakman 1986:146). Beide hierdie waardes was kenmerkend van die rykes van die vroeë ryk. Die kleinboere is soms teensinnig oorreed om surplus te produseer vir die mark, bo en behalwe hulle eie behoeftes in die huis. Hierdie

surplus was gereed om die nuwe ekonomiese klas te ondersteun, wat nie direk betrokke was by die produsering van hulle eie voedsel nie. Hierdie sisteem het die afwesige landhere die geleentheid gegee om groot winste te maak uit die ongespesialiseerde landbou.

5.3.7 Samevatting

Die *pre-industriële stad* is te onderskei van die *industriële stede*. Hierdie onderskeid voorkom die anakronistiese voorstelling van die eerste-eeuse Mediterreense stede en omstandighede. Die pre-industriële stad is `n *interaktiewe, holistiese sisteem*, met `n voortdurende wedersydse wisselwerking vanaf die periferie na die sentrum. Die pre-industriële sisteem is `n *hiërargiese sisteem*. Die kleinboere van die platteland was bestaansboere wat in hulle eie behoeftes voorsien het. Die surplus landbouproduksie is deur die elite na die stede versprei. Die potensiële gevaar van konflik en opstand was duidelik sigbaar in die hiërargiese struktuur van die pre-industriële stad. Die *sosiale klassifikasie* op grond van klas en arbeid kom duidelik in die model na vore.

Die elite of regerende klas in die stede het politieke, godsdienstige en sosio-ekonomiese mag gehad. Hulle het vanuit die stede die kleinboere en gewone bevolking geregeer. Die stad self het `n sterk hiërargiese klassifikasiesisteem gehad. Die tempel en die paleis was in die sentrum en van daaruit is totale beheer uitgeoefen oor die nie-elite wat hulle gedien het. Die *elite* was `n *geslote sisteem* wat self bepaal het met wie hulle wil kommunikeer en wanneer. In afdeling 5.3.4 is die botsing tussen die stad en die platteland verduidelik. Die digte bevolking van die stede en die groot weermag van die regeerders het `n swaar las op die landbou geplaas. Die klein bestaansboere moes `n groot surplus produseer om in almal se behoeftes te voorsien. Die kleinboere en hulle families wat baie skuld gehad het, is dikwels onteien en het soms selfs slawe van die elite geword. Sommige het op hulle eie grond agtergebly en dit namens die elite bewerk as dagloners of slawe. Die antagonisme tussen die stad en die platteland het later uitgeloop op die kleinboeropstande.

5.4 GRONDBESIT OF GRONDONTEIENING

5.4.1 Grondbesit

In die eerste eeu was daar twee botsende persepsies oor grond (vgl hoofstuk 3): Eerstens, die Ou-Testamentiese beginsel en ideaal van individuele onafhanklikheid. Tweedens, die nuwe Romeinse idee dat grond die bron van profyt was, dit wil sê 'n verhandelbare kommoditeit. Laasgenoemde persepsie het sosiale klasvorming aangewakker. Die twee beskouings het parallel teenoor mekaar bestaan: Die elite groep wat die profyt uit die grond gemaak het en die kleinboere wat altyd op een of ander manier die elite gedien het (Oakman 1986:38; 1991:157; Fiensy 1991:4).

Grondbesit vanuit die perspektief van die rykes, dit wil sê *van bo*, word uitgedruk in territoriale en wettiese terme. Grondbesit vanuit die perspektief van die kleinboer, dit wil sê *van onder*, word uitgedruk in gewoontereg of binne-familiale verband. Die model vir grondbesit in die eerste-eeuse Palestina word grotendeels bepaal deur die groep wie se belange gedien word. Die rykes het territoriaal gedink en die kleinboerbesitters het relasioneel gedink. Die rykes het besef dat grondgebied wat hulle bykry, groter inkomste beteken het. Inkomste het dus vir die elite in direkte verhouding gestaan met die gebied wat hulle beheer het. Daar was ook verskillende kategorieë van grondbesit: koninklike gebied, vestigingsgebied en dorpsgebied (Oakman 1986:38; Fiensy 1991:2, 3).

Die teologiese betekenis van die land beteken vir die Israeliete eerstens dat die land die beloofde land is (Gen 12:1-3). God het dit aan hulle voorvaders belowe. Tweedens, stel Levitikus 25:23: *Geen grond mag permanent verkoop word nie, want die land behoort aan My. Julle is slegs vreemdelinge en bywoners by My*. Die land behoort dus aan die Here (Fiensy 1991:3, 4; Fager 1993:31-33). As die land aan die Here behoort, is Israel die huurders en knegte van die Here. Talle praktyke demonstreer die onderliggende begrip (Fiensy 1991:3, 4):

- Verdeling van die land deur die lot te werp (Num 26:55; Miga 2:5).
- Die opdrag om die oesreste aan die armes af te staan (Lev 19: 9-10; 23:22; Deut 24:19-21). Jaarlikse tiendes en eerste vrugte moes aan die Here betaal word uit die

opbrengste van die land en `n tiende moes elke derde jaar aan die armes afgestaan word.

- Elke sewende jaar moes die grond `n sabbatsrus gegee word en elke 50 jaar moes daar `n jubeljaar (*hersteljaar*) wees, waartydens alle skulde afgeskryf en alle grond aan hulle oorspronklike eienaars teruggegee word.
 - Die konsep dat die land `n heilige land is, hou verband met die gedagte dat God in die land woon en dat die land aan God gewy is (Num 35:24) (Fager 1993:116, 117).

Die kleinboerbesitter was verbind aan `n stuk grond as *onvervreembare erfenis* en wat as sodanig erken was in die dorpe. Buitestaanders wat die grond gevat het waarop die kleinboer gebly het, is beskou as indringers wat hulleself op die kleinboere afgeforseer het en aanspraak gemaak het op die oeste van die land. In so `n geval is die relasionele aspek van grondbesit geminag. Die grondeienaar het teensinnig betaal aan bydraes soos belasting, rente, hereregte en ander verpligtings en uitgawes. Die gevoel teenoor die familie-erfgrond was `n gevoel van lojaliteit. Die grond het net aan God behoort en dit is in “trust” aan Israel geleen as onvervreembare familieplase en kleinhoewes. Grond is volgens hierdie beskouing nie bedoel vir ekonomiese benutting nie, maar God het dit gegee om daarmee te oorleef. Die tendens was dat al meer grond aan al hoe minder mense behoort het en dit op `n besigheidsgrondslag (kyk diagram van Oakman 1991:158 en afdeling 5.4.4). Die meeste suksesvolle plase in die Romeinse Ryk het sowat 100 akkers beslaan. Die grond is naastenby soos volg verdeel:

- Kleinplase: 6 tot 50 akkers.
- Mediumgroot plase: 50 tot 315 akkers.
- Groot plase: oor die 315 akkers.

Die gemiddelde elite het `n medium grootte plaas besit. `n Toenemende getal eienaars van medium-grootte grond was *afwesige landhere* wat net in die opbrengs van hulle grond belang gestel het (Fiensy 1991:24). Die getuienis toon dat daar talle groot landgoed verspreid deur die land bestaan het, wat huurarbeid en slawe geverg het om te bewerk. Hierdie landgoed het gewissel van 50 tot 2500 akkers (Fiensy 1991:60).

5.4.2 Grondproduksie in relasie tot verskillende groepe mense

5.4.2.1 Dagloners

Finley (1985:67) maak met reg die stelling “Absolute freedom is an idle dream...”. Wat is absolute vryheid - *utopie of `n moontlikheid*? Die vryheid van die mens het gewissel tussen twee pole. Die slaaf as eiendom en besittings aan die een kant, en die vrymens, wat vry en vrywilliglik optree. Nie een van bogenoemde moontlikhede het werklik bestaan nie. Tussen die twee pole is daar `n hele reeks of spektrum van moontlikhede. `n Mens besit of het `n gebrek aan regte, voorregte, eise en verantwoordelikhede in vele aspekte.

Dagloners en huurlinge was talryk in die eerste-eeuse Palestina. Landloses het hulleself alreeds voor die ballingskap, veral in oestyd, uitverhuur (vgl Rut 2:3). Maar die neiging om groot landgoed in Palestina te bekom moes hierdie klas mense se getalle verhoog het. Na gelang meer mense hulle grond verloor het, het hulle of huurders of dagloners geword. Nie alle dagloners was egter grondloos nie. Jonger seuns van `n armoedige pa sou waarskynlik as dagloners gaan werk om die familie se inkomste aan te vul. Armoedige kleinboere met groot gesinne om te onderhou, moes waarskynlik ook gaan werk om hulle inkomste aan te vul (Fiensy 1991:85). Die dagloner wat geen grond besit het nie en totaal van sy loon afhanklik was, is *pual jom* genoem. Die *sakir* het `n klein stukkie grond besit en sy inkomste aangevul met buitewerk. Hulle is vir `n vasgestelde periode gehuur. Die arbeiders kon vir enige denkbare werk aangewend word, byvoorbeeld om goedere rond te dra of as `n wag. Vakmanne was beter daaraan toe as gewone dagloners, maar hulle was in die minderheid.

Die lewe van die dagloner was fisies uiters veeleisend soos skelette wat by Qumran opgegrawe is, dit ook uitwys. Dit is moontlik dat mense ook na Qumran uitgewyk het as gevolg van beserings, armoede en siekte; meer as wat godsdiens hulle daarheen gedwing het. `n Dagloon was sowat een *dinarius/dragma* (Matt 20:2, 9, 13), maar dit het gewissel na gelang van die soort werk wat vereis is. Daar is ook baie getuienis dat die dagloners telkens uit hulle loon gekul is. Verkeerde vergoeding, uitgestelde vergoeding en vergoeding vir `n afgehandelde deel van die werk, was aan die orde van die dag (Fiensy 1991:86).

Die lewensstandaard van arbeiders het ook gewissel na gelang van die vaardigheidsgraad wat geverg is om hulle werk te doen. `n Skrywer het byvoorbeeld, *twee dinarii* per dag verdien. Die grootte van sy gesin sou bepaal hoe ver hy met daardie geld sou kon kom. Die geskatte gemiddeld persone per gesin was ses tot nege mense. Die beraamde koste om ses mense aan die lewe te hou, beloop sowat 182 dinarii per jaar. Bykosse moes dan nog gevind word om die graan aan te vul wat met die geld gekoop is. Twee honderd dinarii word as die grenslyn vir armoede beskou. Indien iemand minder as dit geïen het, het hulle aanspraak gemaak op die armsorgvoorregte van daardie tyd (Fiensy 1991:87-89).

Die algemene lewenstandaard van die dagloners was maar laag. Hulle het waarskynlik meestal op die grens van verhongering gestaan. Ouers het dikwels self verhongers en hulle kos aan die kinders gegee. Solank die gesondheid gehou het en daar geen hongersnood in die land was nie, het die arbeider oorleef. Anders, het dit uiters moeilik met hulle gegaan (Fiensy 1991:88).

5.4.2.2 Slawe

Finley (1985:62) dui `n paradoks aan in die antieke verstaan van die posisie van `n slaaf. Aan die een kant, is `n slaaf die eiendom of besitting van sy of haar eienaar. Slawe varieer in waarde en kwaliteit. Slawe het gevlug en is soms hard geslaan. Slawe en diere was op dieselfde vlak. Wanneer hulle ander mense en hulle besittings skade berokken, het hulle eienaar die verantwoordelikheid gedra. Aan die ander kant, was slawe ook baie uniek. Die uniekheid as eiendom word soos volg beskryf: “first, slave women could and did produce children sired by freemen; second, slaves were human in the eyes of the gods, at least to the extent that their murder required some form of purification and that they were themselves involved in ritual acts, such as baptism” (Finley 1985:65).

Die inherente paradoks in antieke slawerny dui op `n verskil in die wettiese status van die slawe. Dit dui op `n verdere *sosiale differensiasie* by slawe (Finley 1985:65). Die slaaf het wel `n toegewing van sy eienaar ontvang om besittings te hê en in transaksies met derde partye betrokke te raak. Finley (1985:64) beskryf bogenoemde vryheid onder die instelling van die *peculliam*. `n Israëliet kon op een van drie maniere `n slaaf word: Eerstens, as straf vir diefstal (Eks 22:1); tweedens, as die

laaste uitweg vir iemand wat sy grond verloor het (Lev 25:39); en derdens, as betaling van 'n debiteur (Jes 50:1). Net nie-Jode het waarskynlik as oorlogsbuit slawe geword voor 70 n C. Die Israelitiese slaaf was tot slaafskap verdoem vanweë finansiële probleme en hulle moes teoreties in die sabbatsjaar vrygelaat word. Die Kanaänitiese slaaf was lewenslank 'n slaaf (Fiensy 1991:90).

Die Nuwe Testament verwys na landbousslawe in Matteus 13:27 wat kom rapporteer dat daar onkruid in die graan is. In Markus 12:2 word 'n slaaf gestuur om huur in te vorder. In Lukas 15:22 word melding gemaak van dagloners en slawe. Laasgenoemdes moes die vetgemaakte kalf slag. Slawerny het in elk geval nie in Palestina die omvang behaal as wat elders die geval was nie. Die slaaf is as eiendom beter behandel as die dagloners. Daar is geen werklike getuienis dat Hebreuse slawe vrygelaat is gedurende die jubilee nie. Die slawe wat deur Simon Bar-Giora vrygelaat is, het dadelik die opstand ondersteun en was desperate mense wat waarskynlik nie ver wag het om in 'n jubilee vrygelaat te word nie. Fiensy (1991:92) beweer dat op grond van die stilswye, asook duidelike bewyse, dat die jubileewette toenemend geïgnoreer is en dat Hebreuse slawe waarskynlik nie vrygelaat is nie. Die nie-Joodse slaaf was vir altyd tot slaafskap verdoem en is in Palestina waarskynlik tydens die Hasmonese oorwinningstogte en Herodus se oorlog teen die Nabateërs bekom. Vreemdelingslawe kon egter ook op die oop mark in Palestina gekoop word. Sommige van die vreemdelingslawe is besny en gedoop, om van hulle *proseliete*¹² te maak (Fiensy 1991:92).

Volgens Koester (1994:535-546) kan slawe egter nie aanspraak maak op *opstanding* en *apoteose (vergoddeliking)* nie. Dit is waarskynlik een van die redes waarom Paulus en ander sendelinge se boodskap so vinnig versprei het. Slawe het 'n groot deel van die Mediterreense gebied uitgemaak (45%). By Christene het hulle gehoor dat ook hulle (en nie net die elite nie) “onsterflikheid” en 'n lewe saam met die gode (in hierdie geval God) as 'n gawe of genade ontvang.

5.4.2.3 Kleinboere

Wie is die kleinboere? Volgens St' Croix (1981:210; vgl Fiensy 1991:vi) is kleinboere:

- bestaansboere wat hulleself in stand gehou het met die vrugte van hulle eie arbeid;
- hulle kon vryboere, huurders, dagloners of landbouslawe gewees het;
- hulle het meestal hulle eie grond as `n familie-eenheid bewerk;
- hulle het kollektief meer geproduseer as wat hulleself nodig gehad het en met die surplus het hulle die eliteklas onderhou, onder wie se gesag hulle tot `n mate gestaan het.

Die hoër klas bestaansboer of kleinboer is diegene wat geen buite inkomste vir oorlewing nodig gehad het nie (vgl Forster 1965). Hulle het genoeg grond besit om vir hulle families te sorg. Die laer klas bestaansboer het wel van die grond se opbrengs gelewe, maar moes `n byverdienste vind. Die kleinboere wat grond besit het, is belangrik omdat hulle ook in `n sekere sin as belastingbetalers in diens van die elite gestaan het. Met die belasting het Herodus stede gebou en geskenke uitgedeel. Hulle het ook die priesterstand grootliks met hulle belasting onderhou. Die huurders kon in moeilike tye staatmaak op die landheer om hulle by te staan, maar die kleinboer moes maar self die laste dra. Die kleinboer se eerste nagmerrie was altyd skuld (Fiensy 1991:93) en broodtekort. Kleinboere was meestal op die rand van onveiligheid vanweë die feit dat hulle grond klein was, die mensgemaakte en natuurkatastrofes en die belastingstelsel.

Volgens gebruik is die helfte van `n persoon se grond jaarliks om die beurt onbewerk gelaat en daarom is omtrent 17 akker grond nodig om in `n gesin se graanbehoefte van *drie kor* per jaar te voorsien. Volgens Fiensy (1991:93) is dit egter net spekulasie, omdat die kleinboere ook olywe en wingerde geplant het. Sommige het graan tussen die olywe gesaai. Meeste van die grond was nie meer as ses akkers groot gewees nie. Sulke kleinhoewes kon slegs een kor opbrengste lewer, wat een familie vir een derde van die jaar kon voed. Die meeste kleinboere moes elders `n ekstra inkomste verdien, byvoorbeeld om as arbeider te gaan werk soek, jag, visvang, veeboerdery, kleinvee of om `n rower te word (Oakman 1986:58-72; Fiensy 1991:96). Fiensy (1991:97) betoog dat geen gefundeerde afleiding oor die lewenspeil van die mense gemaak kan word nie, omdat ons te min van hulle weet. Die klassifikasie en afleidings wat gemaak is op beendere wat opgegrawe is, is spekulatief en moeilik. `n Ander tipe ondersoek is om afleidings te maak oor die gebrek aan voeding, deur die

ratio kinders teenoor grootmense wat in die grafte gevind word en die patologie van sulke kinders. Kinders was gouer die slagoffers van wanvoeding as volwassenes (Fiensy 1991:97). Die slotsom van hierdie ondersoek was dat wanvoeding of siekte die oorsaak is van kindersterftes. Die armer sosiale klasse in Palestina in die Romeinse Ryk moes knaend honger gewees het.

5.4.3 Grond as die oorsaak van stryd

Na aanleiding van die oorsig van die eerste-eeuse ekonomiese situasie, kan die vraag gevra word: Hoe het Jesus die probleem van wanverspreiding van of differensiële beheer oor essensiële ekonomiese goedere aangespreek? Die primêre ekonomiese goedere was grond. Veranderende vorme van grondbesit en die steurende effek van skuld is die natuurlike vertrekpunt van hierdie ondersoek. Ander goedere soos voedsel, klere, huisvesting, en geld is indirek deel van die ondersoek van die Jesus-materiaal¹³ in verband met rykdom en mededeelsaamheid (*sharing*).

’n Groot konflik het ontstaan oor grondbesit in Israel met die koms van die Grieke en Romeine. Hierdie stryd oor grondbesit het uitgeloop op die Joodse oorlog. Dit was ’n stryd om die gebruik van die grond en die verspreiding van die opbrengs. Grond was die primêre produksie faktor in die agrariese gemeenskap. Toegang tot grond is noodsaaklik vir oorlewing. Het Jesus enige reaksie geformuleer teenoor die probleem van inheemse verlies van grondeienaarskap? Hoe hou Jesus se houding en intensies oor eienaarskap verband met die verkondiging van die Koninkryk van God? Sommige woorde van Jesus stel voor dat Jesus grond beskou het as ’n oorsaak van stryd. Jesus het Homself nie as regter beskou in eiendomsdispute nie. Sommige gelykenisse fokus op die probleem van grondbesit. Markus 12:1-12 skets vir ons die soort van verhoudings wat ontstaan het deur landheerskappy in agrariese konteks. Van die landbouers het moorddadig begin word in hulle strewe na eienaarskap (Oakman 1986:144). Hierdie soort van vyandigheid teenoor die besittersklas was tipies van die eerste-eeuse Palestynse sosiale verhoudings. Jesus toon geen spesifieke simpatie met die besitters se optrede nie (Mark 12:9). Lukas 13:6-9 verwys wel na die tema van stryd. Die gelykenis verwys na ’n man wat ’n vyeboom geplant het (waarskynlik ’n *afwesige grondeenaar*), wat *de facto* die besitter van die boord is. Vir Oakman (1986:145) is die punt wat die gelykenis maak, dat die werklike *eienaar*, die een wat

die lande bewerk en omgee vir die boorde, bereid is om baie op te offer om produksie uit `n onproduktiewe boom te kry. As die boom uitgehaal word, dan sal hy weer 3, 4 of 5 jaar moet wag vir die volgende aanplanting. Jesus se simpatie lê by die landbouer wat die vyeboom versorg. Die eienaar *de iure*, stel waarskynlik net belang in die onmiddellike profyt van die boord, moontlik onbewus van wat die kostes van die profyt sal wees.

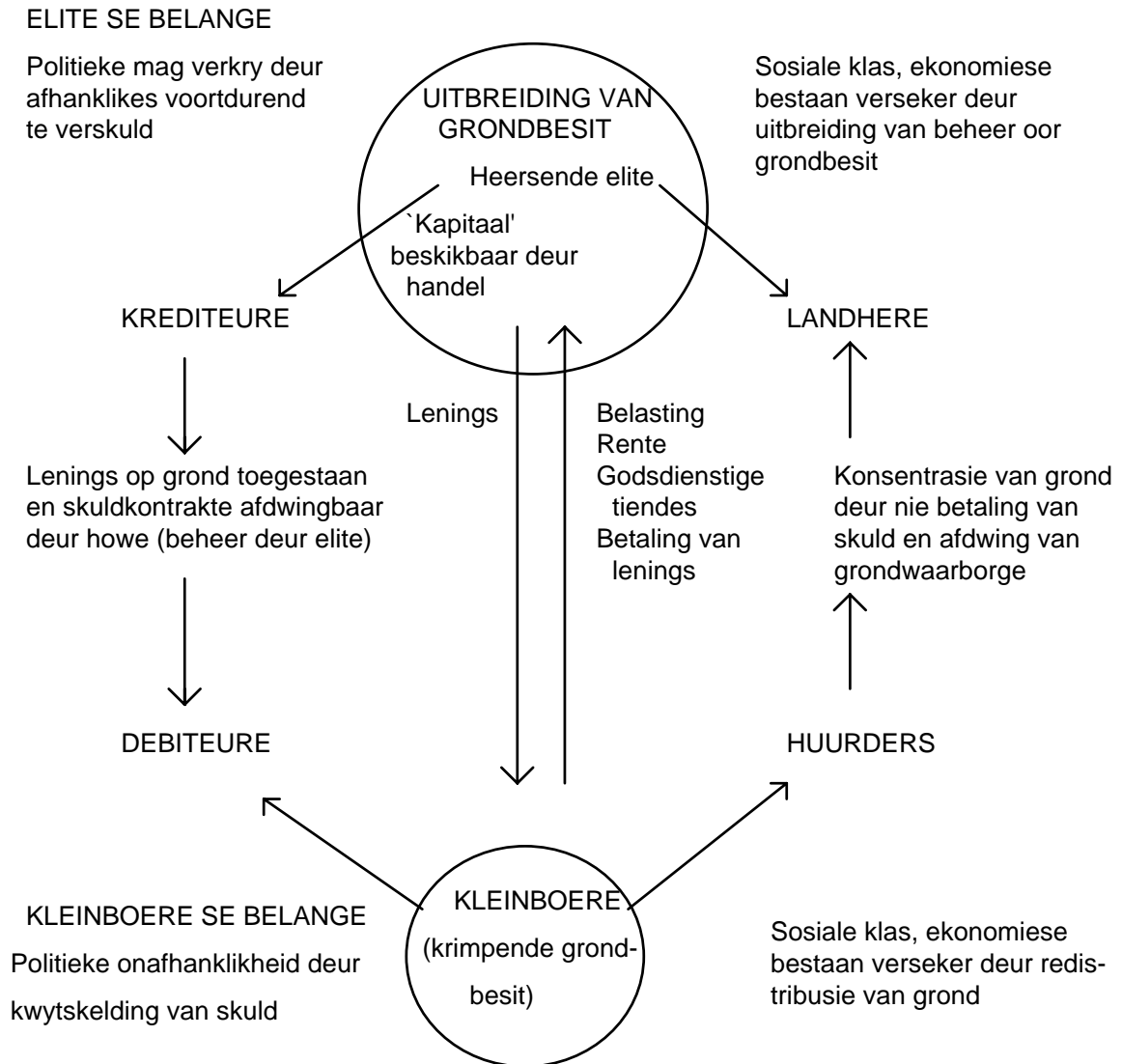
5.4.4 Skuld en kwytskelding van skuld

Baie van die Judeërs in Jesus se tyd het onder `n toenemende skuldlas gewerk. Die probleem van skuld het die kwaliteit van verhoudings tussen die besittersklas van die eerste-eeuse Palestina en hulle wat gedwing is om te huur of loonarbeiders te word, vertroebel. Skuld was een van die meganismes waardeur die rykes al ryker¹⁴ geword het en die armes al armer (vgl Goodman 1982:417-427; Kee et al 1997:378-381). Deur skuld is die eienaarskap van die erfgrond van die kleinboere afgerokkel. Die *regte* van die krediteure is `n ander manifestasie van die ongevoelige egoïsme van die ryk elite wat waarborge geëis het, waarborge ten koste van die minderbevoorregtes (vgl afdeling 3.4.6 oor vlakke van skuld).

Skuld het `n groot rol gespeel in die *versteurde sosiale verhoudings* van die tyd van Jesus. Daarom het Jesus die vertakkings en die geleenthede van hierdie probleem ontgin (vgl bv Matt 18:12-35; die gelykenis van die *onvergewensgesinde* amptenaar). In Matteus 18:12-35 word die reaksie van die *vergeefdes* gemeet deur die reaksie van liefde teenoor die genadige krediteur. Die reaksie is die *tertium comparationis*. Die rigting van die reaksie teenoor die genadige krediteur of genade teenoor die debiteure moenie die onderliggende punt van reaksie verhinder, wat vergelykbaar is met die ervaring van vergifnis of kwytskelding nie. Die gunstige reaksie op die goedgeunstige vergifnis is ook die fokus van die bestuurder se optrede in Lukas 16:1-8. Jesus het die bestuurder (*oikonomos* is `n slaaf) wat sy eienaar benadeel het om sy eie situasie te bevoordeel, se optrede geprys. Hierdie onregverdigte bestuurder is deur die eienaar weggejaag. Sy lot was `n onteierende arbeider of bedelaar. Hierdie bemiddelaars (*oikonomos*) dwing `n onderdrukkende agrariese sosiale orde af, en hulle is deur die kleinboere gehaat. Die politieke sluheid van die bestuurder is vanuit `n agrariese oogpunt verstaanbaar. Deur die debiteure se skuld kwyt te skeld, het die *oikonomos*

vir homself positiewe alternatiewe moontlik gemaak (Oakman 1986:151). Oakman (1991:158) gee die volgende diagramatiese voorstelling van hoe kleinboere verkneg is deur skuld tot op sodanige punt waar hulle hulle grond verloor het:

HOE KLEINBOERE HULLE GROND VERLOOR HET DEUR SKULD

Hoekom het Jesus die oneerlike bestuurder geprys? Het Jesus die onderdrukte kleinboere se kant gekies teen die rykes? Nee, hierdie gelykenis is gemik teen die rykes self. Die bestuurder se vrygewigheid is lofwaardig. Dit is 'n vrygewigheid wat gemotiveer is deur selfbelange, maar wat prysenswaardige gevolge het. Hierdie vrygewigheid verlig die onderdrukkende omstandighede (die *eksploiterende elite*

teenoor die *onderdrukte kleinboere*) en skep ook die basis vir `n nuwe verhouding met die kleinboere.

Gregory (1975:74; vgl Oakman 1986:152) glo dat daar in die dorpe van kleinboere waar ekonomiese ongelykhede bestaan, gedink is dat hulle wat baie het, ook moet deel met dié wat nie baie het nie. Die rykes is verantwoordelik vir die wyer sosiale orde. As die ongelykhede te groot word, sal die sosiale orde in duie stort. Daarom moet hulle nie te ryk word nie. Die verwagting om te gee is `n morele verpligting teenoor die sosiale orde. Hierdie vertellings van Jesus sinspeel almal sterk op hierdie verwagting om te gee. Genade is onvoorwaardelik. *Vergifnis*, daarteenoor, lê `n groot verantwoordelikheid op die ontvangers daarvan. Die ontvangers is verantwoordelik van wanneer en hoe hulle hulle nuwe verpligting sal vervul. Hulle is onder `n algemene, maar onvoorwaardelike, verpligting by die ervaring van kwytskelding van skuld.

Die kwytskelding van skuld word duidelik na vore gebring deur die Onse Vadergebed. Die Griekse woord *aphiemi* dui beide op die kwytskelding van skuld en op `n metafoor wat na vergewing verwys (vgl afdeling 6.5.4.3.2). Hierdie woorde het dus beide die betekenis van sonde of van skuld (Oakman 1986:153). Vergifnis het `n vertikale aspek, sowel as `n horisontale aspek. Vertikaal kan vergifnis nie anders verstaan word as vergifnis van oortredings (skulde = ongehoorsaamheid, sondes) teenoor God. In die konteks van horisontale verhouding tot die naaste metaforiseer Matteus skuld om alle soorte sosiale verpligtings te dek.

Hoe het Jesus die woorde in hierdie vers (Matt 6:12) verstaan? Wat het dit beteken binne die konteks van Jesus se bediening? Eerstens, moet daar gewys word op die parallellisme wat een of ander verband suggereer tussen die *klein* vergifnis/kwytskelding deur Jesus se dissipels en die *groot* vergifnis/kwytskelding wat God alleen kan gee. Die klein vergifnis hou verband met werklike skuld, maar kan ook uitgebrei word na morele skuld. Jesus het primêr gepleit vir kwytskelding van aardse bande wat deur skuld veroorsaak is. Die probleem van skuld, die onderdrukking van die mense van Palestina is so groot dat dit slegs deur die mag van God doeltreffend verbreek kan word. Selfs `n eskatologiese verstaan van die teks moet rekening hou met hierdie materiële verwagtings (Oakman 1986:154).

Tweedens, is daar `n sinonieme parallellisme tussen die vergifnis van skuld en die voorafgaande vers van die daaglikse brood. Skuld is `n bedreiging vir die

beskikbaarheid van daaglikse brood. Die petisie vir daaglikse brood is terselfdertyd 'n petisie vir 'n sosiale orde wat die basiese menslike behoeftes sal voorsien op 'n gereelde en konstante wyse. Skuld verbreek die vermoë van 'n sosiale orde om daaglikse brood te voorsien. God word versoek om die onderdrukkende mag van skuld in mense se lewens te verwyder (Oakman 1986:155). Die voorgestelde interpretasie word op die basis van 'n ander oorweging aangemoedig. Jesus se bediening spreek spesifiek die landloses aan, hulle wat om een of ander rede gedwing is tot bedelary, prostitusie, tollenaarskap, of enige beroep wat nie direk te make het met die bewerking van grond nie. Baie van hierdie mense het die realiteit van skuld geken. Hulle kon dalk nie ontslae raak van die skuld nie en is as gevolg daarvan geostraseer uit die *normale* sosiale bande. Die Onse Vader-gebed spreek met bogenoemde verse die mense se behoeftes direk aan (vgl afdeling 6.5.4.3.2). Oakman (1986) en Crosby (1988) stem dus saam in verband met die interpretasie van die Onse Vader-gebed.

Die relasie tussen die broodgebrek en skuld as die *horison* waarteen die brood en vergifnis petisies verstaan word, asook die sosiologiese oorwegings oor die godsdienstige belange wat aan die werk is in die bediening van Jesus, bevraagteken die *vergeestelike interpretasies* van die gebed van Jesus wat alreeds in die sinoptiese tradisie begin. Hierdie interpretasies verstaan die versoek tot God om vergifnis net in morele terme. Die beoefening van vergifnis/kwytskelding op aarde is verbind *a minori ad maius* aan die radikale vergifnis/kwytskelding met die koms van die koninkryk van God: as Jesus en die dissipels hierdie kwytskelding nou kan beoefen, hoeveel te meer sal God se kwytskelding nie bevry wanneer dit gebeur nie. Jesus verkondig kwytskelding van onderdrukkende ekonomiese laste, maar bepleit 'n morele verpligting tot 'n nuwe sosiale gedrag van vergifnis (Oakman 1986:156).

5.4.5 Rykdom en kritiek op rykdom

Matteus het waarskynlik geskryf vir relatief welvarende Christene. Matteus se unieke materiaal (M) het min vyandigheid teenoor rykdom (Oakman 1986:157). Lukas daarteenoor is die velste in sy kritiek teenoor rykdom. Mealand (1980:90-91; vgl Oakman 1986:157) glo dat daar 'n tendens by die eerste Christene in landelike Palestina was om skerp kritiek te lewer teen rykdom en die rykes. Hierdie tendens is

veral aangewakker tydens die hongersnood onder Claudius, toe die wedersydse hulpverlening sisteem van die Palestynse kerk nie genoegsaam was om die krisis te hanteer nie. Daar kan dus aanvaar word dat Jesus nie skerp kritiek teen die rykes of rykdom as sodanig gehad het nie. Jesus se kritiek het nie skerp grense getrek nie. Jesus en die dissipels het al hulle besittings en eiendom prysgegee vir die Koninkryk van God en hulle het die lewenstyl gehad van die wandelende predikers (Oakman 1986:157). Daarteenoor, wys Hengel (1974:23, 26; vgl Oakman 1986:158) op die kontradiksie in die Jesus-tradisie tussen 'n radikale kritiek op eiendom en Jesus se vrye houding teenoor eiendom. Jesus is minder krities teenoor rykdom as die latere tradisies in die sinoptiese evangelies. Die kontradiksie is duidelik in die uitsprake (kritiek teen rykdom) en die narratiewe materiaal (Jesus wat saam met ryk tollenaars eet en drink).

Die vertelling van die ryk man in Markus 10:17-22 onderstreep die morele verleentheid van gedeelde lojaliteit. Hierdie man is nie vry om die geregtigheid van God se koninkryk te doen nie. Maar nogtans het Jesus die mens liefgehad en nie gehaat nie. Die materiële dinge word nie *per se* gedegradeer nie. 'n Sosiale orde word gekritiseer, persoonlike eiendom of 'n persoonlike hoop wat die doel het om selfgenoegsaamheid te verseker. Waarskynlik het Jesus die vernietiging van *privaateiendom gevisualiseer*, soos wat voorgestel is by grondbesit (Oakman 1986:159). *Selfgenoegsaamheid* was die etos van die ryk elite en Jesus het hierdie etos op verkillende maniere aangeval. As die man al sy goed prys gegee het, hoe sou hy kon voortbestaan? Jesus toon vyandigheid teenoor persoonlike rykdom, maar nie teenoor die ryk persoon nie. Jesus onderskei tussen die sondaar en die sonde. Jesus ontken nie die gebruik van materiële goedere nie. Die goedere van die lewe is daar om gebruik te word. Jesus was nie 'n askeet nie, Jesus het nog armoede nog Mammon aanbid (Oakman 1986:159). Deur die hoop op die materiële goedere te stel, kom die aanslag van die bose. Wat sal gebeur as almal die rykdom deel?

Die probleem met Oakman (1986) se verstaan van Jesus en rykdom is as gevolg van 'n gebrek aan eerstens 'n duidelike sosiaal-wetenskaplike model as verwysingsraamwerk van die eerste-eeuse Mediterreense samelewing, asook die sosiale stratifikasie van die eerste-eeuse Palestina. Van Aarde (1988:839) wys daarop dat die begrip sosiaal-veragtes verskillende betekenisse kan hê binne verskillende sosiale verbande as deelwêreld. Sosiaal-veragtes is dus meer as net die *ekonomiese*

armes of die *politieke onderdrukte*, soos in die *Marxistiese* verstaan van die samelewing. Die landvolk was mense soos bedelaars, melaatses, tollenaars, diewe, bedrieërs, egbrekers, siekes, blindes, ongelowiges ensovoorts. Van Aarde (1988:843) verstaan *armes* binne die eerste-eeuse Mediterreense konteks soos volg:

’n “Arme” in die tyd van Jesus was waarskynlik iemand wat sy/haar posisie nie kon handhaaf as ongelukkige omstandighede hom/haar en sy/haar familie oorval nie. Hierdie omstandighede kon skuld behels, ballingskap in ’n vreemde land, siekte, dood van ’n eggenoot of een of ander persoonlike fisiese gebrek. Hierdie soort ongeluk is gesien as geïnstigeer deur Satan en Satan se agente. Wat die “armes” betref, is dit duidelik dat hulle nie beskou moet word as ’n sosiaal gestruktureerde klas nie. Daarom is dagloners, plattelanders sonder grondbesit, bedelaars ensovoorts nie op sigself die “armes” nie. Die “armes” is nie as sodanig ’n ekonomiese kategorie nie. Die alternatief van die “arme” is derhalwe ook nie noodwendig die “ryke” nie.

5.4.6 Samevatting

Grond is inderdaad ’n bron van stryd in die gevorderde agrariese samelewing. Grondbesit en grondonteiening was vir die kleinboere ’n realiteit. Die sosiaal-wetenskaplike model van die pre-industriële stad binne die gevorderde agrariese leefwêreld vorm die breë interpretasie raamwerk waarbinne die Bybelse jubilee (*grondhervorming of kwytskelding van skuld*) verstaan kan word. Die botsing oor grondbesit is veroorsaak deur die teenoorgestelde persepsies (vgl afdeling 5.4.1) oor grond. Die elite beskou grond as ’n kapitale bate wat surplus opbrengs moet produseer, sodat wins gemaak kan word en meer grond aangekoop kan word. Die kleinboere het grond as ’n Godgegewe erfdeel, ’n onvervreembare erfreg beskou, wat ten alle koste beskerm moes word. Die verslawing of eksploitasie van ’n volksgenoot is sonde. Die konflik is vererger deurdat die elite as afwesige grondeienaars in die stede gewoon en gewerk het. Hulle het deur middel van belastings die kleinboere verskuld of verslaaf, totdat hulle hulle grond verloor het.

In afdeling 5.4.2 is die bewerking van grond deur die dagloners, slawe en kleinboere bespreek. Die slawe en dagloners was soms beter af as die kleinboere, omdat hulle ’n swaar belastinglas, skuld las en die risiko as gevolg van misoeste moes

dra. Uit die inligting is dit duidelik dat die mense van die eerste-eeuse Mediterreense wêreld onder moeilike omstandighede geleef het. Die verskillende persepsies oor grondbesit en Jesus se reaksie daarop is in afdeling 5.4.3 aangetoon. Die bespreking bevestig dat grondbesit die middelpunt van die stryd was tussen die kleinboere en die elite. Die vraag is net: Hoekom is die jubilee nie toegepas nie? Kan die stryd om grondbesit in die Nuwe Testament teen die agtergrond van die jubilee verstaan word? Wat was die doel van die jubilee?

Die eksploitasie en verslawing van die kleinboere en landvolk deur die elite, deur middel van belasting en skuld, is aangetoon. Jesus se kwytskelding van skuld moet tweeledig verstaan word: skuld moet as werklike finansiële skuld, asook morele skuld verstaan word. Verder pleit Jesus vir 'n sosiale orde wat in die basiese menslike behoefte (daaglikse brood) sal voorsien. Die werklike omvang van die betekenis van die *kwytskelding van skuld* sal in meer diepte teen die agtergrond van die Bybelse jubilee nagevors moet word. Die kritiek teen die verryking van die elite ten koste van die kleinboere vloei logies voort uit die beskrywing van die verknegting van die kleinboere. Die Matteus-evangelie en Jesus gee nie 'n felle kritiek teen die rykes nie. Wat wel na vore kom, is die kritiek op die sosiale orde wat *selfgenoegsaamheid en privaat eiendom* stel bo die omgee vir die sosiaal veragtes.

5.5 DIE SOSIALE STRUKTUUR VAN PALESTINA

5.5.1 Inleiding

Fiensy (1991:155) wys belangrike flaters uit wat vermy moet word in die beskrywing van die sosiale struktuur van Palestina. Die flaters wat vermy moet word, is om nie die sosiale struktuur te verwar met die godsdienstige groeperings, asof elke Judeër aan een van die bekende godsdienstige groepe behoort het nie. Ook die Rabbynse wysgere mag nie as 'n sosiale groep beskryf word nie, want onder hulle was ryk en arm, priesters en gewone mense, hoë staatsamptenare en dagloners. Die *am ha-aretz* kan ook nie as 'n sosiale klas hanteer word nie. Hoewel talle van hulle arm was, was sommige rykes ook so genoem (veral in die Mishna tydperk). Die Rabbis het die term

net in godsdienstige sin gebruik om te onderskei tussen Rabbynse groepe en ander mense.

Verder moet moderne sosiologiese teorieë wat ontwerp is vir industriële gemeenskappe, krities hanteer word. 'n Model uit die sosiologies-antropologiese wêreld wat benut kan word, is saamgestel uit die teorieë van G E Lenski (1966) en G Alföldy (1986). Lenski (1997) kombineer die insig van die *funksionaliste en teorieë oor klassekonflik*. Lenski hanteer die gemeenskappe volgens die antropologiese klassifikasie van kultuurontwikkeling, naamlik bendes, stamgroepe, agrariese gemeenskappe en industriële gemeenskappe. Alföldy se bydrae is die onderskeiding tussen die hoër en lae klasse, asook tussen die platteland en die stadslewe (Fiensy 1991:156).

Daar het 'n groot sosiale en ekonomiese gaping tussen die hoër en laer klasse bestaan. Die hoër deel van die grafiek het uit die minderheid bestaan (sowat 1%). Die *hoër klasse* was almal *stedelinge* wie se rykdom uit die grond gekom het en hulle het die een helfte van die agrariese gemeenskap uitgemaak (nie getalle gewys nie!) en die sogenoemde Groot Tradisie (kyk afdeling 4.7.3 en endnota 14 van hoofstuk 4) verteenwoordig. Die ander deel van die agrariese gemeenskap was die *plattelandse massas* wat die Klein Tradisie gehandhaaf het. Die moderne ekonomiese teorieë, veral die Marxistiese teorie, word gebou op die klasse-onderskeid wat gegrond is op ekonomie (Van Aarde 1994:91). Sodanige werkwyse is gegrond op *reduksionistiese*¹⁵ *perspektief* van sosiale stratifikasie en die ekonomie. Van Aarde (1994:91) waarsku verder teen die anakronistiese toepassing van die begrip klas, soos onder andere by Karl Marx beskryf, op die eksegesi van Bybelse tekste. Die dialekties-historiese materialisme van Karl Marx toon die wyse aan waarop die moderne sosio-ekonomiese hiërargieë in die industriële samelewing georganiseer en ideologies bepaal was.

Om die verskynsel van die hiërargieë van klasse in die samelewing egter slegs in terme van materialistiese idees te verstaan, en boonop vanuit die perspektief dat die ekonomie die mees dominante dryfkrag agter alle sosiale interaksies is, kan aan die tegnokratiese era van die twintigste eeu reg geskied, maar beslis nie aan die gevorderde agrariese samelewing van die eerste-eeuse Mediterreense sosiale konteks nie (Van Aarde 1994:91).

Sosiale stratifikasie is vandag nie meer 'n enkelvoudige saak nie, maar 'n multi-dimensionele fenomeen. Daar is 'n verskeidenheid van dimensies waaraan 'n individu of groep se rang gemeet kan of moet word. Meeks (1983:54) beskryf die kritiek op 'n enkelvoudige beskrywing van die vroeë Christene se sosiale status¹⁶ soos volg:

If prestige was distributed in some analogous ways in antiquity, then to describe the early Christians' social status by some single, general category - say, "of the middle class" - is not only vague but misleading. It is vague because it ignores the multidimensionality of stratification. It is misleading because it tacitly assumes that there was something in the ancient Greek city corresponding to the middle class of modern industrial society.

Finley (1985:45-50) gee 'n duidelike definisie van die kategorieë van sosiale divisies en toon die noodsaaklikheid van sodanige onderskeid aan. Van Aarde (1994:91) stel dat *klas en status* in die verlede en in die hede die oorsaak vir stratifikasie in die samelewing was en steeds is. Die grense tussen groep(e) en klasse is baie vaag. Lenski (1991:217; kyk ook Duling 1992:105; Van Aarde 1994:91) toon in sy diagram van die sosiale stratifikasie van die (eerste-eeuse Joodse) gevorderde agrariese samelewing aan, dat *mag, prestige en rykdom* bepaal word deur diegene wat meer of minder (of geen) middele besit nie. Van Aarde (1994:91) beskryf die drieledige aard van middele soos volg:

Materiële rykdom, mag om ander groepe te domineer en eer/prestige, wat meebring dat ander jou respekteer. Ongelykheid in agrariese samelewings is veral deur 'n ongelykheid met betrekking tot eer/prestige bepaal en dit het weer op 'n afgeleide wyse 'n ongelykheid in mag en rykdom veroorsaak. Ons moet egter onthou dat hierdie drie faktore nie altyd op alle plekke ewe belangrik was nie. In klein gemeenskappe binne 'n gevorderde agrariese (*advanced agrarian*) samelewing speel prestige 'n groter rol, maar in groot gemeenskappe is rykdom weer meer bepalend.

Die drie kategorieë van sosiale onderskeiding is *orde of stande, klas en status*. Finley (1985:45; vgl ook Meeks 1983:53) definieer die eerste kategorie, naamlik 'n *orde* soos volg:

An order or estate is a juridically defined group within a population, possessing formalized privileges and disabilities in one or more fields of activity, governmental, military, legal, economic, religious, marital, and *standing in a hierarchical relation to other orders*. Ideally membership is hereditary, as in the simplest and neatest ancient example, the division of the Romans in their earliest stage into two orders, patricians and plebeians.

Die simplistiese tweedeling is nie staties nie, omdat die gemeenskap 'n dinamiese organisasie is, soos die Romeinse samelewing dan ook was. Die vraag was net hoe 'n patriargale huis sonder 'n manlike erfgenaam vervang moet word. In die laat tweede eeu v C was die ordes onvoldoende as 'n integreerende instelling, maar terselfdertyd was die tradisie van ordes te sterk om geïgnoreer te word. Die twee belangrikste en lank durendste ordes in die latere Romeinse Ryk is die *senatore en die ridders*. Die tweede kategorie van sosiale onderskeid is die *status*. In die latere Romeinse Ryk het die *adelstand/nobility* aan die hoof gestaan van die hiërargie. Die status is die mees algemene en bruikbare sosiale klassifikasie waardeur 'n duidelik beeld gevorm kan word van die sosiale stratifikasie in die Grieks-Romeinse stede. Die adelstand het geen juridiese gronde gehad nie, maar was beperk, *de facto*, tot daardie families wat aanspraak kon maak op 'n konsul, uit die verlede of die hede. 'n Duidelike definisie vir status ontbreek by beide Finley (1985:49-51) en by Meeks (1983:54). Soos reeds bo gemeld, is 'n individu of groep se status nie 'n enkelvoudige konsep nie. Die sosiale vlak moet gemeet word in terme van al die relevante dimensies.

Meeks (1983:54) verwys met reg na die sosiale stratifikasie as 'n *multidimensionele fenomeen*. Buiten die verskeie dimensies, moet verskeie ander faktore ook in ag geneem word. Eerstens, dra nie alle dimensies dieselfde gewig nie. Tweedens, word die gewig van elke dimensie bepaal deur wie die meting doen. En laastens, vorm die mate van korrelasie tussen individue se onderskeie range 'n ander soort veranderlike wat ander mense se evaluering van hulle en hulle eie evaluering van hulleself beïnvloed. Laasgenoemde dimensie word *status konsistensie*, *status kongruensie* of *status kristallisasie* genoem. Sosiale status is in agrariese samelewings baie belangriker as *klas*. Sosiale status het in 'n agrariese samelewing (baie meer as in vandag se geïndustrialiseerde konteks) tot mag en rykdom gelei (kyk Van Aarde

1994:91). Status het gewoonlik langdurige politieke mag en daarmee saam rykdom aan die hand gewerk. Van Aarde (1994:91) beskryf die *mag* van die aristokrasie gegrond op hulle *sosiale status* soos volg:

Die wyse waarop die aristokrasie (adelklas) in `n agrariese samelewing spontaan gevorm en gefunksioneer het, het die aard van die klassesisteem in die eerste-eeuse Mediterreense wêreld bepaal. In terme van die aristokrasie het geboortelike herkoms en familiale belange `n sterker ideologiese rol vervul as wat sigbaar was op die oppervlak van die samelewing wat deur wette en regulasies georden is. As sodanig het die aristokrasie as groep nie enige politieke mag of wettige status in die agrariese samelewing gehad nie. Die mag wat hulle besit het, is daaraan toe te skryf dat hulle `n bepaalde statusgroep was.

Die laaste kategorie van sosiale stratifikasie is die *klas*. Finley (1985: 48-50) sowel as Meeks (1983:53) is baie vaag in `n pertinente definisie van klas. Meeks (1983:53) definieer klas as: *...it refers almost exclusively to income level, with perhaps the added qualification of the way in which income is obtained* (my kursivering). Onderskeid word gemaak tussen die juridies gedefinieerde groepe (dit word ordes genoem) en nie-juridies gedefinieerde groepe (dit word klas genoem). Die genoemde geleerdes waarsku met reg op `n eensydige persepsie van wat `n klas is. Vir Karl Marx word klas bepaal deur die relasie tot die produksiemiddele, op grond waarvan drie groepe onderskei word: *grondeienaars, kapitaliste en werkers*.

Max Weber (1922) definieer klas ook in relasie tot ekonomiese terme, maar gedefinieer deur die mark (vgl Robertson 1987:1-11). Beide Karl Marx en Max Weber se definisies definieer nie die antieke samelewing korrek nie, omdat dit groepe saam groepeer wat in die antieke tyd pertinent onderskei behoort te word (Meeks 1983:53). Bogenoemde kritiese opmerkings in verband met sosiale stratifikasie bepaal die rigting wat ingeslaan behoort te word in die beskrywing van die ekonomiese omstandighede van die antieke tyd. Lenski (1991:217; vgl ook Fiensy 1991:158-165) se grafiek sal vervolgens breedvoerig uiteengesit word. Verder sal die sosiale stratifikasie, na aanleiding van Vledder (1994:511-522) se navorsing, toegepas word op die Matteus-evangelie.

5.5.2 Die stedelike elite

Die Matteus-gemeenskap kan beskou word as 'n gevorderde agrariese gemeenskap (Vledder 1994:520). Die stedelike elite kan gedifferensieer word in twee groepe, naamlik die regeerder en die regerende klasse (vgl Lenski 1966:219, 243; Saldarini 1988:40-41; *contra* Rohrbaugh 1993a:383). Die hoër klasse was beide polities invloedryk en ekonomies baie ryk, met hulle status wat op rykdom berus het. Rome het die beheer van 'n land altyd aan die rykes toevertrou en daarom was rykdom en 'n beherende posisie sinoniem (kyk Saldarini 1988a:40). Bo aan die toppunt van die sosiale grafiek van daardie tyd het die keiser of die keiser se afhanklike kliëntekoning plaasgeneem (Herodus die Grote, Agrippa I en Agrippa II), die prokurator of die tetrarg of etnarg (Argelaos, Antipas, Fillippus). Hulle het alle leiers in sowel rykdom as in politieke mag oortref. Die beheer van die ekonomiese en politieke sisteme is gelegitimeer deur die godsdienstige en opvoedkundige burokrasie (kyk Rohrbaugh 1993b:12). Bogenoemde ryk heersers het hulle hoë staatsamptenare en vriende met groot skenkings bederf, die aanstelling van die hoëpriesters beheer, die weermag aangevoer en belastings gehef, daarom was hulle mag selfs oor ander adel groepe baie omvangryk (Saldarini 1988a:40; 1988b:200; Fiensy 1991:156; 157; Lenski 1991:205-209; kyk ook Duling :1992:102; Rohrbaugh 1993a:383; Van Aarde 1993:532). Vledder (1994:513, 514) gee 'n volledige tabel van die lede van die stedelike elite in die Matteus-evangelie.

5.5.2.1 Die Herodiane

Hulle was die uitgebreide familie van Herodus en hulle nageslag, wie se geërfde eiendom aansienlik groot was. Ingeslote by die groep was ook talle hoë amptenare aan wie Herodus (en die twee Agrippas) groot landgoed geskenk het. Die Herodiane het meestal in die stede gewoon waar hulle paleise vir hulleself gebou het. Volgens Rohrbaugh (1988a:383) was dit versterkte, sentrale areas van die stede met hoë mure, wat hulle fisies en sosiaal geïsoleer het van die samelewing. Herodus en sy nageslag het paleise gebou wat van uitstaande gehalte was. Daarby het Herodus talle ander wonings dwarsoor Palestina gehad, soos by Jerigo, Masada, Herodium en Macherus (Fiensy 1991:158). Rohrbaugh (1988a:383; Vledder 1994:512) sluit die Herodiane in by die *priesterlike klas*, wat as aparte groep bestaan het. Die opperklas het bestaan uit

hoë militêre offisiere, priesterlike families, die Herodiane en ander hooggeplaaste, aristokratiese families (kyk Saldarini 1988a:40; 1988b:200; Van Aarde 1993:529, 532).

5.5.2.2 Die hoëpriesters

Hulle is die volgende groep in die elite-klas. Dit was lede van adelike families waaruit die hoëpriesters gekies is (Hand 4:6). Iemand moes in gebore wees in hierdie groep en op geen ander manier kon iemand van hulle lid daarvan word nie. Waarskynlik het hulle rykdom uit die tiendes en selfs van die tempelfondse geput. Hulle was welaf grondbesitters. In die Herodiaanse era het die meeste hoëpriesters uit een van vier families gekom, naamlik Boethus, Hanan, Kathros en Phiabi. Hulle het rykdom, aansien en posisie gehad en die meeste van hulle het waarskynlik in die hoër westelike deel van Jerusalem gewoon (vgl Fiensy 1991:160).

5.5.2.3 Gewone aristokrate

Hulle is die oudstes (*presbuteroi*) wat in Markus 15:1 en Handeling 4:5 genoem word, asook leiers (*proestotes*), voormanne (*protoi*) in Markus 6:21, die *notables* (*gnorimoi*), magtiges (*dunatai*), diegene van hoë aansien (*time*) en geboorte (*genos*), asook die geëerdes. Die drie ryk manne wat *Jerusalem vir 21 jaar kon onderhou*, is die grootstes van die land genoem. Hierdie klas was die nie-priesterlike en nie-koninklike lede van die elite klas wat deur rykdom, aansien en prestasie, leiers van die gemeenskap geword het. Sommige van hulle was lede van die Sanhedrin in Jerusalem en waarskynlik plaaslike magistrate in kleiner dorpe. Hulle moes die belastinggaarders met die insameling van belastings behulpsaam gewees het (Fiensy 1991:160, 161). Die aristokrate en hulle ondersteunersklas het sowel in die stede as op die platteland oor die landvolk beheer uitgeoefen.

Sommige van hierdie welaf inwoners van Jerusalem het waarskynlik op dieselfde plek as die hoëpriesters gewoon. Hulle het nie alleen bewyse van groot rykdom in hulle huise agtergelaat nie, maar ook in hulle graftombes. Sodanige groepe het in Tiberias en Sefforis bestaan en daar is drie klasse in die gemeenskap onderskei: die *grondeienaars, die kleinboere en die armes*.

Fiensy (1991:160) maak nie melding van die skrifgeleerdes nie. Rohrbaugh (1993a:384) beskou die skrifgeleerdes as deel van die stedelike elite (volgens die Markus-evangelie). Daarteenoor, beskou ons die skrifgeleerdes as deel van die ondersteunende klas in Matteus (vgl Saldarini 1988a:161, 172). In die lydensverhaal word die skrifgeleerdes gemeld as Jesus se vyande in Jerusalem, saam met die *oudstes en priesters* (Matt 16:21; 20:18). In hierdie geval het hulle 'n *politieke funksie* (kyk Saldarini 1988a:161). Vledder (1994:514) vat die plek en funksie van die skrifgeleerdes soos volg saam:

The scribes are also mentioned twice in the passion narratives as part of the *complete leadership* of Judaism (26:57, 59; 27:41). All these references symbolise the fact that the complete leadership of Jerusalem condemned and rejected Jesus. Therefore, strictly speaking, the scribes as pictured by the Gospel of Matthew did not really form part of the urban elite. They here have to be seen in relation to the other groups mentioned in these phrases.

5.5.3 Die ondersteunende klas

Hierdie klas het tussen die elite en die bestaansboere gestaan. Lenski (1991) glo dat die meeste agrariese gemeenskappe 'n ondersteunende klas gehad het om as tussenganger tussen die landvolk en die regeerders op te tree. Die ondersteunende klas het die politieke elite gedien. Hierdie mense het dikwels die vyandskap van die laer klasse beleef, omdat laasgenoemdes nooit presies kon vasstel waar hulle probleme vandaan gekom het nie. Die ondersteunende klas het die finansiële en politieke sake van die hoër klasse hanteer en hulle doelwitte afgedwing. Vir hierdie werk het hulle in die ekonomiese oorskot gedeel (Saldarini 1988a:41; 1988b:201; Rohrbaugh 1993a:385; Van Aarde 1993:532). Die grens tussen die hoër klas ondersteuner en die laer klas aristokraat was nie baie skerp getrek nie, net soos die grenslyn tussen die laer klas ondersteuner en die hoër klas kleinboer ook vaag was.

Van Aarde (1994:88) noem verskeie van die verteenwoordigers van ondersteunende klas, byvoorbeeld: "...burokrate, soldate en funksionaris van die Hasmoniërs (en die Joodse elite-families wat as die nageslag van die Hasmoniese koninklike families beskou kan word), Herodiane en Romeine, asook tempelslawe en amptenare (soos die tempelpolisie) wat as 't ware *besittings* van die tempel was."

- Die *tollenaars* was lede van die ondersteunende klas (Saggeus van Jerigo in Luk 19:1-10 en Levi van Galilea in Luk 5:29 genoem, was lede van die groep). Hulle kon waarskynlik baie ryk gewees het.
- Die *rentmeester of die bestuurder*, wat ook in die Herodiaanse era 'n belangrike rol gespeel het, is *oikonomos* genoem. In Lukas 16:1-8 en Lukas 12:42-48 word daar melding gemaak van hierdie mense. Hulle het aansienlike beheer oor hulle base se finansiële sake uitgeoefen en kon selfs bedrewe slawe gewees het (Fiensy 1991:163).
- Ons lees van die *magistrate of wetstoepassers* in Lukas 12:58 = Matteus 5:25 en dalk in Lukas 18:2. Hulle het regsake verhoor en is in byna elke dorpie gevind. Die *soldate* het aan die Herodiane, die hoëpriesters en die Romeine behoort, asook aan die laer amptenare van die koningshuis.
- In die stede was *handelaars, ambagsmanne en dagloners* wie se lewenspeil gewissel het van gangbaar tot baie moeilik. Die handelaars kon die sogenaamde kleinhandel insluit en diegene wat op klein skaal met ingevoerde goedere handel gedryf het. Ambagsmanne kon, soos in die geval met tempelbouers, heel welaf wees, in elk geval beter af as die ongeskoolde arbeiders (Fiensy 1991:164).

Fiensy (1991:163, 164) het 'n belangrike groep in die ondersteunende klas uitgelaat, naamlik die Fariseërs en Sadduseërs. Volgens Rohrbaugh (1993b:16), was die Fariseërs nie die dominante groep in die konflik met Jesus nie (volgens die Markus-evangelie). In die Matteus-evangelie was hulle wel die dominante groep opponente van Jesus (vgl Saldarini 1988a:167). Die Fariseërs, Sadduseërs en skrifgeleerdes vorm gesamentlik die leiers van die Joodse volk. Kingsbury (1987:58-59; 1988:17-24, 115-118; Saldarini 1988c:70) beskou hierdie groep as 'n eenheid. Hulle almal wedywer vir mag en prestige (invloed) onder die Joodse volk. Slegs die motief en agenda van elke groep verskil van mekaar (vgl Saldarini 1988a:171). Volgens Vledder (1994:516) het hierdie groep net indirekte politieke mag in Matteus gehad (vgl Saldarini 1988a:172; 1988b:203). Die Fariseërs (asook die ondersteuners – vgl Saldarini 1988b:201), het waarkynlik hulle politieke mag gekry op 'n tyd toe die regerende klas nie doeltreffende regeerders was nie en die regeertaak in die hande van die

ondersteunende klas gelaat is. Vledder (1994:516) beskryf die Fariseërs se gebruik van politieke mag in Matteus soos volg: “This opens up the possibility that the Pharisees gained strong political influence within Judaism in the post-70 AD period. It is also possible that the retainers, i e the Pharisees and scribes in Matthew, aspired to gain influence among the people, which could have intensified their conflict with the Matthean community.”

5.5.4 Die geostraseerdes

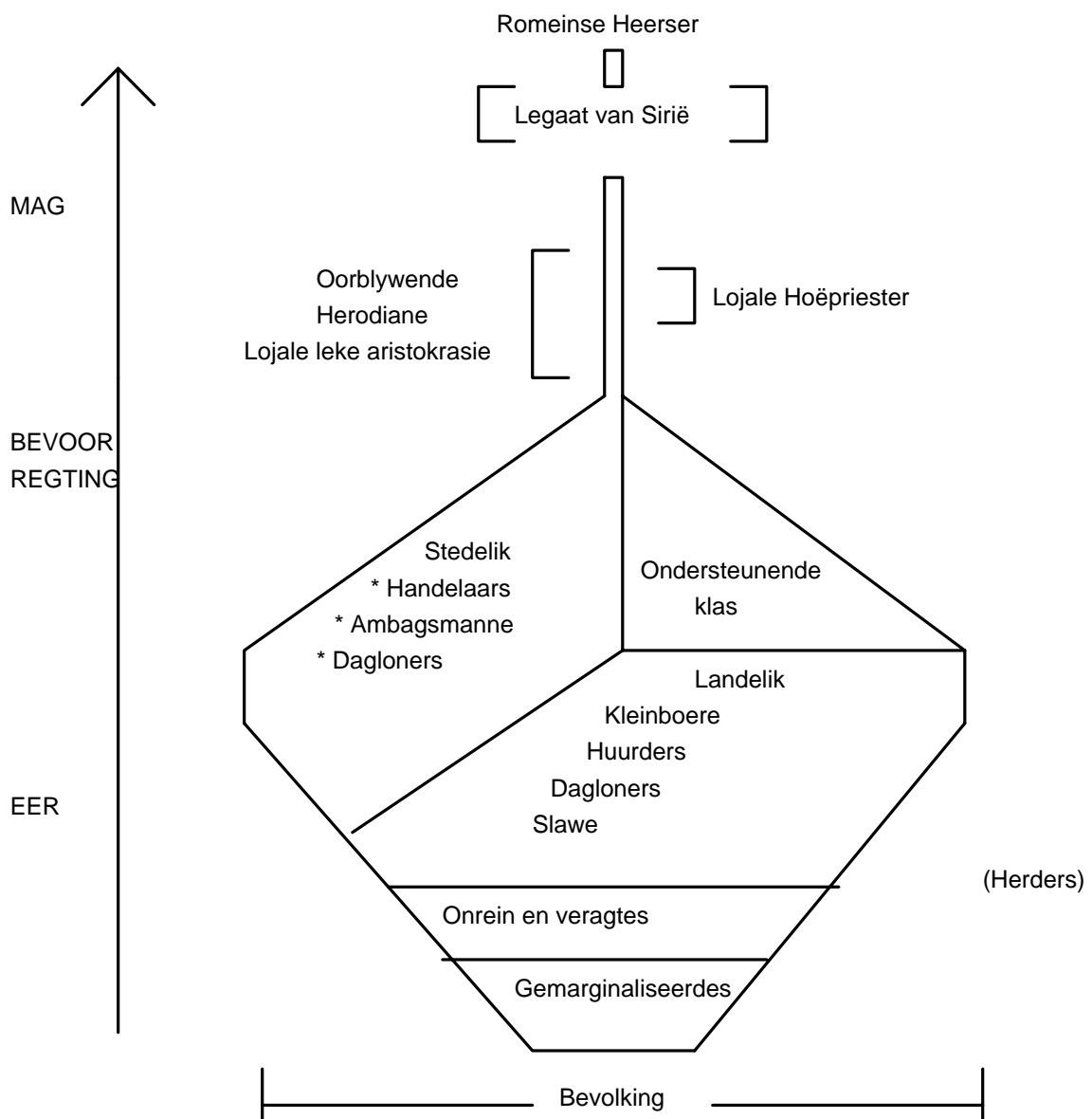
Die huurders en dagloners het geen of min grond besit en het die meeste van hulle inkomste van grond verdien wat aan iemand anders behoort het. Slawe was op dieselfde ekonomiese vlak as dagloners, maar het ook nog hulle persoonlike vryheid verloor (kyk Osiek 1992b). Die onrein groepe is sowel in die stede as op die platteland gevind en was benede die gewone mense as gevolg van hulle beroep, afkoms of siektes. Onaanvaarbare beroepe was die prostitute, die misoptellers, donkiedrywers, dobbelaars, matrose, velverwerkers, herders en woekeraars. Diegene wat weens afkoms onaanvaarbaar was, is veral diegene wat as “onwettiges” gebore is. Hulle is buite-egtelike kinders wat nie in die vergadering van die Here kon binnegaan nie (Lev 18; 20). Die tweede groep was die sogenaamde Gibeoniete wat deur Josua vervloek is en waarmee niemand mag getrou het nie. Die derde groep was diegene wat moes swyg as daar oor hulle herkoms gepraat word, omdat hulle nie hulle vaders geken het nie (kyk Fiensy 1991:165; Lenski 1991:203-204).

Daar is noukeurig boek gehou oor elke persoon se herkoms en in die rekords is vermeld dat iemand buite die eg gebore is en daarom onaanvaarbaar was. Dit blyk dat die nageslag van buite-egtelikes geneig het om ook sulke kinders te hê en daarom het hulle `n subgroep gevorm. Die onreines vanweë siektes het die melaatses ingesluit wat buite die gemeenskap moes lewe.

5.5.5 Die gemarginaliseerdes

Hulle was die heel laagste op die sosiale leer. Dit was die struikrowers of misdadigers, die bedelaars en die half werkloses. Die agrariese gemeenskap kon slegs beperkte getalle werkers akkommodeer. Die struikrowers (vgl Horsley &

Hanson:1985:63-69) is aangevul met wegloperslawe, drostersoldate en verarmde bestaansboere. Struikrowery is as 'n georganiseerde vorm van openbare protes beskryf en is meestal verag. Bedelaars was redelik bedrywig in Palestina. Dit het lammes ingesluit, asook blindes wat op die kant van die pad gesit en bedel het. 'n Geliefkoosde plek vir die bedelaars was die tempel, omdat die gee van aalmoese daar 'n hoër aansien gehad het as elders (Fiensy 1991:166; Lenski 1991:204). Lenski (1991:217; vgl Duling 1992:105) gee die volgende voorstelling van die *etic-macro social model* van die sosiale stratifikasie in 90 vC:

5.5.6 Samevatting

Die sosiale stratifikasie is 'n logiese uitvloeisel van die voorafgaande sosiaal-wetenskaplike model van die gevorderde agrariese samelewing. Die gebruik van die model sal 'n *anakronisties-misplaaste vergelyking* van die stratifikasie van die eerste-eeuse Mediterreense wêreld teenoor die moderne *Marxistiese samelewingbeskouing* vermy (kyk Van Aarde 1994:575-596 se kritiek). Die sosiaal-wetenskaplike model toon die radikale onderskeid aan, maar dien ook as interpretasie raamwerk waarbinne die sosiale struktuur van Palestina verstaan moet word. Die navorsing onderskei tussen orde, status en klas. Status is die primêre faktor in die stratifikasieproses van die eerste-eeuse Mediterreense wêreld. Status het tot langdurige politieke mag en rykdom gelei. Die sosiale struktuur van Palestina toon 'n duidelike hiërargiese struktuur. Die elite is 'n klein persentasie van die samelewing, maar het die grootste sosio-ekonomiese en politieke mag besit. Hulle het die kleinboere deur middel van belasting geëksploiteer, totdat hulle later hulle plase verloor het. Die grootste deel van die bevolking het 'n minimum lewensbestaan gevoer. Die gemarginaliseerdes en geostraseerdes het op die onderste punt van die sosiale struktuur gestaan. Die rykes het al ryker geword en die armes armer.

5.6 DIE SIMBOLIESE UNIVERSUM

Die *simboliese universum* is die "context of the most general frame of reference conceivable" (Berger & Luckmann 1967:99; vgl Malina 1981:130, 131; Van Staden 1991:95). Die simboliese universum is dus 'n holistiese sisteem waarbinne die sosiale stratifikasie van die eerste-eeu verstaan kan word.

The symbolic universe is conceived of as the matrix of all socially objectivated and subjectively real meanings; the entire historic society and the entire biography of the individual are seen as events taking place within this universe. What is particularly important, the marginal situations of the life of the individual (marginal, that is, in not being included in the reality of everyday existence in society) are also encompassed by the symbolic universe (Berger & Luckman 1967:96).

In die eerste-eeuse Palestina (die Judaïsme as geheel - kyk Neusner 1978) is die reinheidsstelsel die kern van die simboliese universum. *Reinheid* kan op twee maniere gebruik word (Neyrey 1986:92):

- die algemene, abstrakte stelsel van ordening en klassifisering;
- die spesifieke reinheidsreëls waardeur persone, objekte, plekke en tye geëtiketteer word as rein/onrein binne 'n gegewe sosiale groep.

5.6.1 Die reinheidsstelsel

Reinheid is 'n abstrakte wyse om data te interpreteer. *Rein* kan die beste verstaan word in vergelyking met die teenoorgestelde, naamlik *onrein*. As iets uit sy plek is of as dit die klassifikasie stelsel waarin dit is, oortree, is dit *vuilheid* (*dirt*). Douglas (1966:35) beskryf *dirt* soos volg:

Dirt then, is never a unique, isolated event. Where there is dirt, there is a system. Dirt is the by-product of a systematic ordering and classification of matter, in so far as ordering involves rejecting inappropriate elements. This idea of dirt takes us straight into the field of symbolism and promises a link-up with more obviously symbolic systems of purity.

Dus, verskyn die verkeerde *ding*, op die verkeerde *plek*, op die verkeerde *tyd*. Die reinheidsstelsel is 'n stelsel van ordening en klassifisering. Mens trek grense in hulle wêreld in relasie tot dinge, persone, plekke, gebeure en tye. Die grense sê vir ons wie en wat, waar en wanneer behoort. Die spreekwoord lui soos volg: “*A place for everything and everything in its place*” (Neyrey 1986:93; my kursivering - GV). Die grense help ons om ons wêreld te klassifiseer en te orden deur middel van 'n dominante beginsel. Die abstrakte waardes van die sosiale wêreld waarvan ons deel is, word oorgedra deur die strukturele ordening (Malina 1981:25-27; Neyrey 1986:93). Die kulturele stelsel, die grense wat ons trek, maak ons kultuur verstaanbaar. *Reinheid* verwys na die kulturele stelsel en die organiserende beginsel van die groep. Die kultuur verskaf sekere basiese kategorieë, 'n positiewe patroon waarin idees en waardes netjies georden word. *Reinheid* is 'n abstrakte manier om met

waardes, kaarte en strukture van 'n sosiale groep te handel (Douglas 1966:39; Neyrey 1986:93).

5.6.2 Die reinheidsbeginsel en die reëls in Judaïsme

Die Ou Testament gebruik gereeld die uitdrukking: *Wees heilig, want Ek die Here jou God is heilig* (Lev 19:2). Antieke Israel het beslis 'n ernstige bewustheid in verband met reinheid gehad (Martens 1981:94-96; Neyrey 1986:94). Douglas (1966:43-57) maak die volgende paar algemene opmerkings oor reinheid in die Ou Testament. Die kern van die reinheidsideë is *heiligheid*, 'n eienskap van God. God het die reg om te seën of te vervloek. God seën die mens of die aarde deur orde te skep, waardeur die mens voorspoed ervaar. Douglas (1966:50; kyk ook Neyrey 1986:93) verduidelik die saak soos volg:

God's work through the blessing is essentially to create order, through which men's affairs prosper. Fertility of women, livestock and fields is promised as a result of the blessing and this is to be obtained by keeping covenant with God and observing all His precepts and ceremonies (Deut xxviii, 1-14). Where the blessing is withdrawn and the power of the curse unleashed, there is barrenness, pestilence, confusion.

Teenoor seën, kan God dus die vloek uitspreek, waardeur vrugteloosheid en peste die mens en aarde tref. Die skepping is God se grootste seën. God het die skepping georden, deur tyd te struktureer in werk- en rusdae. Die diere is rein geskape en aan elkeen is geskikte voedsel en 'n geskikte plek op aarde gegee. Die skepping, die primêre ordening en klassifisering van die wêreld, is die *oorspronklike kaart*. *Heiligheid* beteken dus om die kategorieë van die skeppingsorde deeglik te onderskei: dit beteken die regte definisie, onderskeid en orde (Neyrey 1986:94). Die ordening van die wêreld deur die skepping is 'n abstrakte konsep, wat ingebed is in die kultuurgeskiedenis van Israel. In die post-Bybelse era is die reinheidsideë en ordening *gerepliseer* en oorgedra deur die tempelsisteem. Die abstrakte orde van die skepping het spesifieke reinheidsreëls gestel vir die tempelsisteem (vgl Neyrey 1986:94).

5.6.3 Spesifieke Joodse reinheidskaarte

Die reinheidsstelsel is 'n *holistiese sosiale stelsel*. Die stelsel orden en klassifiseer persone, plekke, gebeure en tye volgens hulle geskikte plek in die skepping. In die Judaïsme van Jesus se tyd, was daar kaarte van plekke, persone, tye, diere en werke. Die onderhawige studie fokus op die plek en funksie van die land binne die sosiale, ekonomiese, politieke en godsdienstige stelsel of wêreld van Israel. Vir die doel van die studie sal dus gefokus word op die *kaarte (maps)* van plekke, persone en tye, omdat land en jubilee (grondherstel) daarby ingesluit word (vgl Jeremias 1969).

5.6.3.1 Kaart van plekke

Neyrey (1986:95) toon met reg die *map of places*, wat hiërargies georden is volgens heiligheid, soos volg aan:

1. The *Land of Israel* is holier than any other land....
2. the *walled cities* (of the land of Israel) are still more holy....
3. *Within the walls* (of Jerusalem) is still more holy....
4. The *Temple Mount* is still more holy....
5. The *Rampart* is still more holy....
6. The *Court of the Women* is still more holy....
7. The *Court of the Israelites* is still more holy....
8. The *Court of the Priests* is still more holy....
9. Between the *Porch* and the *Altar* is still more holy....
10. The *sanctuary* is stil more holy....

The *Holy of Holies* is still more holy.... (*m. Kelim* 1. 6-9)

Die lys dui die rigting aan: die beweging is van buite af na die kern van die tempel; van heilig (Israel) na mees heilig, naamlik die *Allerheiligste*. Die heidense gebied is buite Israel. Dit is onrein en dus heeltemal buite die kaart. 'n Persoon beweeg dus heen en weer deur die konsentriese sirkels, dit wil sê, 'n beweging nader aan en weg van die tempel af. Die Allerheiligste is die middelpunt van die tempel, God se altaar en troon. Laasgenoemde is die middelpunt, die draaipunt van die wêreld. Neyrey (1986:95) vat die *map of places* met reg soos volg saam: "The direction of the map suggests the principle of classification: holiness (or *purity*) is measured in terms of

proximity to the Temple, the centre of the map. Everything else is classified and rated as 'holy' in proximity to that center."

5.6.3.2 Kaart van mense

Die *Mishna* en *Tosefta* gee verder ook 'n kaart van mense wat die mense van Israel klassifiseer en orden volgens die reinheidsstelsel. *T. Megillah* gee die volgende kaart van die mense van Israel:

1. Priesters
2. Leviëte
3. Israëliëte
4. Bekeerlinge
5. Vry slawe
6. Gediskwalifiseerde priesters (buite-egtelike kinders van priesters)
7. Tempelslawe
8. Basters (*Mamzers*)
9. Ontmandes
10. Diegene met beskadigde testikels
11. Diegene sonder 'n penis

Die kern van die lys is die *betekenis van heiligheid (of reinheid)*. *Heiligheid* beteken eerstens, *heelheid*. Mense met beskadigde liggame word laaste op die lys geplaas; 'n gebrek aan heelheid is ook 'n teken van 'n gebrek aan heiligheid (Neyrey 1986:96). Verder word mense met beskadigde familielyne tweede laaste op die lys geplaas. Tweedens, is die rangorde van heiligheid ook bepalend van 'n persoon se afstand van die tempel af. Mense met defektiewe liggaam of familielyne is op die periferie, dit wil sê, ver van die tempel af. Dus, *repliseer* die kaart van mense die kaart van plekke (Jeremias 1969:271-272; Neyrey 1986:96).

Die *maps of people* bepaal verder wie kan met wie in die huwelik tree. Huwelike binne die eie rangorde is baie belangrik. Die rangorde het 'n persoon se *sosiale posisie* en dus die plek op die kaart van mense bepaal. Malina (1981:110-113; 131-133) wys dus met reg op die *marriage map* wat die rangorde aantoon en *toelaatbare/ontoelaatbare huweliksbande*. Sonder om in besonderhede in te gaan,

beskryf Neyrey (1986:96; vgl ook Malina 1981:131-135) samevattend die saak soos volg:

There are three main circles of society mapped out here: a) full Israelites (priests, Levites, Israelites), b) slightly blemished Israelites (impaired priestly stock, proselytes, and freedmen), and c) gravely blemished Israelites (bastards, Nathin, *shetuki*, *asufi*).

One's social status in Israel was ascribed through birth and blood. And so one married within one's rank and above, if possible. But one never married below. The priests must marry priestly stock: a completely closed system. Levites may marry full Israelites and maintain full status. But their marriage to proselytes, freedmen or priestly bastards was a lowering of pedigree and social status. Below even these folk are the temple slaves (*Nathan*), the fatherless (*shetuki*) and the foundlings (*asufi*).

Ten slotte, kan gestel word dat *die marriage maps* repliseer die *maps of places and people* in Israel. Die reinheidsstelsel gee vir die mense die geskikte sosiale status ten opsigte van die nabyheid aan die tempel. *Geografie repliseer dus die sosiale struktuur* (Neyrey 1986:97). Die stelsel bevestig die hiërargiese grafiek van Lenski (1991:217). Ten spyte van die hiërargiese orde en klassifisering word Israel nog steeds as 'n eenheid gesien. Die klassifikasie stelsel van die Joodse gemeenskap kan nog verder verfyn en gedifferensieer word. Eerstens, word onderskei tussen *observant or non-observant Jews* (Neyrey 1986:97). Die nie-onderhouers word beskryf as "uneducated, common men, that is *am ha-aretz* who neither knew the Law and its purity concerns nor cared about them" (Neyrey 1986:97). Die onderskeid tussen die Israeliete wat onderhou en die nie-onderhouers van die wet, word geografies verstaan. Neyrey (1986:97) beskryf die *geografiese posisionering* soos volg:

Those in Jerusalem (i.e. those close to the temple) are perceived as concerned with Jerusalem's temple and with purity. The "people of the land" (*am ha aretz*) are just that, people who live apart from the city and its temple; they live in the countryside, in villages, even in Galilee of the Gentiles, which is far removed from the temple and its purity concerns.

Die onderskeid bevestig die sosiale stratifikasie van Palestina en die verhouding tussen stad en platteland (kyk afdeling 5.5). Tweedens, kan die onderhoudende Israëliete verder soos volg geklassifiseer word:

- Die *Qumran verbondsgemeenskap*. Hulle het die huidige priesterdom van die tempel en die tempel self as onrein beskou. Die stad was ook onrein en daarom het hulle hulleself onttrek in streng onderhouding en afsondering.
- Die *Fariseërs* het ook die reinheidsgrense- en-sisteem onderhou. Hulle het hulleself afgesonder van die *am ha-aretz* of die landvolk van Israel. Hulle was nie deel van die stedelike, priesterlike elite nie. Hulle het dieselfde reinheidsisteem onderhou en ag hulleself van dieselfde rangorde en selfs bloedlyn as die priesters (Neyrey 1986:98; vgl ook van Aarde 1994:109-112).
- *Skrifgeleerdes en wyses (sages) van Israel*. Die nie-priesterlike mense het hulle beywer vir die onderhouding van die Tora en die toepassing daarvan in alle aspekte van die lewe. Hulle het die studie van die Tora bevorder en was ingestel op reinheid (Jeremias 1969:233-245; Neyrey 1986:98).

Derdens, is die Israëliete wat nie-onderhouers was nie, verder gedifferensieer. Openbare sondaars, soos tollenaars en prostitute, is onderskei van die massa. Hulle staan op die periferie van die verbondskarta. Die fisiese onrein mense soos die melaatses, menstruerende vrouens, blindes en lammes is *gemarginaliseer*. Sommige mense het hulleself op die periferie van die reinheidsisteem gestel (*sondaars*) en ander is daar as gevolg van hulle fisiese *gebrek aan heelheid (siekes en verminktes)* (Jeremias 1969:342-344; Neyrey 1986:99). Vierdens, kan die onderhoudende Israëliete deur verskillende fases van rein en onrein beweeg. Persone moet te alle tye hulle plek binne die reinheidsisteem ken. Die *map of uncleanness* klassifiseer wie besmet is, hoe lank hulle besmet is, en wat gedoen moet word om die besmetting te verwyder of restourasie te bewerk (kyk Neyrey 1986:99 vir die kaart van onreinheid).

5.6.3.3 Kaart van tyd

Die tyd van Israel word ook hiërargies opgedeel in *heilige tye*. Die tweede deel van die Mishna, *Moed*, bevat `n lys van die *hiërargiese tye*:

1. *Shabbat & Erubin*.....Sabbath
2. *Pesahim*.....Feast of Passover
3. *Yoma*.....Day of Atonement
4. *Sukkoth*.....Feast of Tabernacles
5. *Yom Tob*.....Festival Days
6. *Rosh ha-Shana*.....Feast of New Years
7. *Taanith*.....Days of Fasting
8. *Megillah*.....Feast of Purim
9. *Moed Katan*.....Mid-Festival Days

Soos reeds gestel in afdeling 5.6, gaan die Sabbat terug na die primêre ordening by die skepping, toe God self gerus het. Die rusdag is die heiligste dag van alle tye. Die Mishna gee spesifieke reëls wat die tye regeer; wanneer hulle begin, wat `n mens mag of moet doen, wat nie gedoen mag word nie, ensovoorts. Tye word ook hiërargies geklassifiseer en georden (Neyrey 1986:99).

5.6.4 Reinheid beteken grense

Die reinheidsstelsel beteken die ordening en klassifisering van die dinge waar hulle hoort. Die kaarte dui dus *lyne en grense* aan. Die primêre taak van `n groep met `n sterk reinheidsstelsel is die maak en instandhouding van die lyne en grense. Douglas (1966:114; kyk ook Neyrey 1986:100) beskryf die beeld van die gemeenskap wat fokus op grense en lyne soos volg:

The idea of society is a powerful image. It is potent in its own right to control or to stir men to action. This image has form; it has external boundaries, margins, internal structure. Its outlines contain power to reward conformity and repulse attack. There is energy in its margins and in structured areas. For symbols of society any human experience of structures, margins or boundaries is ready to hand.

Die Israëliete beskerm hulle *groepsidentiteit* en *eksklusiwiteit* met bogenoemde reinheidsstelsel. Kenmerkend van hulle *eksklusiwiteit* is:

The external boundaries which distinguish the Jews of Jesus' time from other peoples can be clearly identified. We are all familiar with the Jewish insistence on 1) kosher diet, 2) circumcision, and 3) observance of Sabbath. Jews could be identified by special *times* (Sabbath), special *things* (diet) and special *bodily marks* (circumcision). These three observances serve as lines, for they distinguish Jews from non-Jews. They indicate who is "in" the covenant group and who is "out". By making such things important, Jews reinforced their own group identity and built the boundaries which distinguished them from non-Jews (see Lev 20:24-26) (Neyrey 1986:100; kyk ook Martens:1981:94-96).

’n Persoon begin op ’n spesifieke vlak van reinheid, maar dit kan verloor word deur die grense te oorskry en ’n *reiner/heiliger* gebied te betree as wat toelaatbaar is of, omdat iets wat minder heilig is, die grens oorgesteek het en sy/haar sfeer binnegedring het. Die *oorsteek van grense* beteken dus *onreinheid*. Almal en alles het ’n plek. Neyrey (1986:105) beskryf die oortreding van die reinheidsstelsel soos volg:

The appropriate strategy in this type of world is defensive. What is called for is: a) avoidance of contact with what is either too holy or marginal or unclean (see Luke 10:31-32; Acts 10: 14& 28) or b) reinforcement of boundaries and purity concerns (see Mark 7:1-4 and the rabbi's "fences"). People who continually have even passing contact with sinners, lepers, blind, lame, menstruants, corpses and the like are perceived as spurning the *map of persons*. People who show no respect for holy places such as the temple (see Mark 11:15-17) are crossing dangerous lines on the *map of places*. People who "do what is not lawful on the Sabbath" disregard the *map of times*, and would be judged in some way as rejecting the system. Such people would be rated as unclean. Not only are they themselves polluted, they become a source of pollution to others.

5.6.5 Die restourasie van die onrein toestand

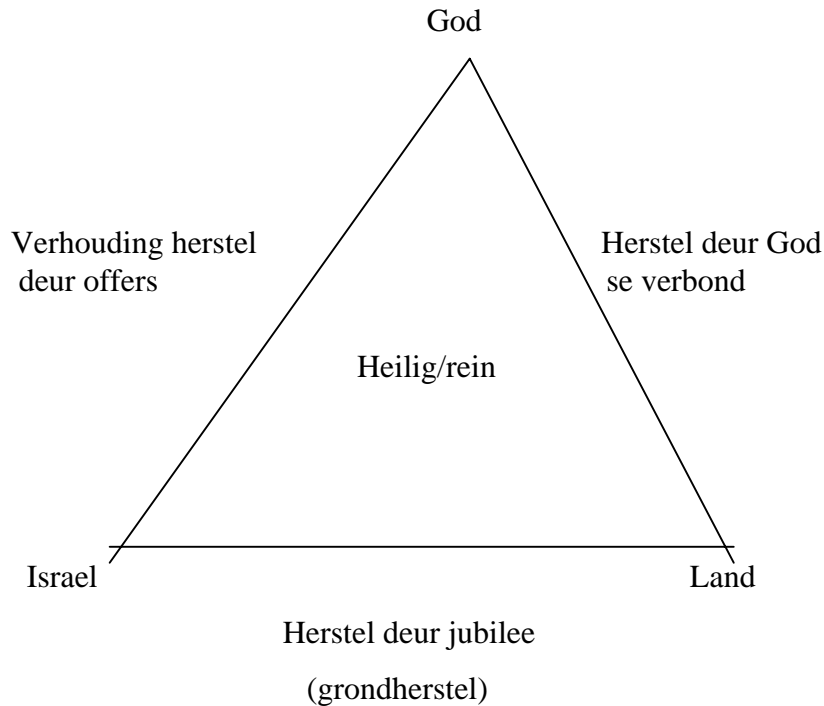
Neusner (1979:1) stel met reg dat die onrein toestand *a complete system of uncleanness* is. Elke prinsipiële komponent van die stelsel bestaan per definisie uit drie dele: "...first, of the sources of uncleanness; second, of the circumstances, or

places, or times at which uncleanness is affective; and third, of the modes by which uncleanness is removed and purification attained - is in place by the turn of the first century A.D.”

In hierdie laaste afdeling sal gefokus word op die derde deel, naamlik die herstel of restorasie deur middel van 'n natuurlike proses. Die hele reinheidsstelsel is in *exquisite stasis* wat berus op *herhalende, natuurlike kragte*. Die essensie van die herhalende kragte is bo die ruimte van historiese gebeure en optredes. Wat *onrein* is, is abnormaal en vernietigend vir die ekonomie van die natuur en die heilheid van die natuur. Wat *rein* is, is normaal en bepalend vir die ekonomie en heilheid van die natuur. Die onrein toestand word herstel deur die natuur self:

The hermeneutic route to that conception is to be located, to begin with, in the way in which what is unclean is restored to a condition of cleanness. It is restored through the activity of nature - unimpeded by human intervention in removing the uncleanness - through the natural force of water collected in its original state. Accordingly, if to be clean is normal, then it is that state of normality which is restored by natural processes themselves (Neusner 1979:2).

Die essensie van die stelsel is dat rein die normale situasie is en dat onrein abnormaal is. Die rede daarvoor is omdat heilig die teenoorgestelde van onrein is. *Heiligheid* is die natuurlike toestand van Israel se drie dimensies van lewe, naamlik *land, volk en kultus* (God - GV). Die interrelasie tussen die drie kan soos volg weergegee word:

God se volk moet soos God wees, sodat maksimum toegang tot God verkry kan word. Die abnormale sistuasia is om onrein te wees. Reinheid is dus die uitdrukking van heiligheid, *om afgesonder te wees*, van al drie die dimensies van die lewe, naamlik land, volk en kultus. Die afsondering van Israel is uitdrukking van hulle heiligheid. Die *restourasieproses* word soos volg verduidelik:

The process of nature correspond to those of supernature, restoring in this world the datum to which this world corresponds. The disruptive forces of uncleanness - unclean foods and dead creeping things, persons who depart from their natural condition in sexual and reproductive organs (or later on, in their skin condition and physical appearance), and the corpse - all of these affect and necessitate restorative natural processes (Neusner 1979:4).

5.6.6 Samevatting

Ten slotte, is die *simboliese universum* `n holistiese raamwerk van die eerste-eeuse Mediterreense wêreld waarbinne die sosiale stratifikasie verstaan moet word. Die simboliese universum het ten doel om die differensiasie en stratifikasie van die samelewing weer as `n eenheid voor te stel. Maar ten spyte van die wesenlike eenheid

van die simboliese universum, differensieer die reinheidsstelsel die samelewing van Palestina verder. Rein word beskou as iets of iemand wat op die regte tyd op die regte plek is. Daarteenoor, dui onreinheid op iets of iemand wat op die verkeerde plek is (bv stof/*dirt*). Die normale orde of balans word dus versteur. Die herstel van die onrein situasie is 'n natuurlike proses, deurdat water die vuilheid verwyder. Die reinheidsstelsel stel grense daar wat vir alles 'n plek en 'n tyd het.

Die Bybelse jubilee of grondherstel is veronderstel om die wanbalans wat veroorsaak is deur die sosiale stratifikasieproses tussen die volk en hulle land te herstel. God het die land aan die volk gegee deur middel van die verbond. Die jubilee het dus ten doel om die ewewig te herstel en 'n gebalanseerde stelsel te verseker. Die Bybelse jubilee is 'n integrale deel van die natuurlike proses waardeur alle wanbalans herstel moet word. Die jubilee is een faset van die restorasieproses (kyk afdeling 5.6.5).

5.7 DIE EKONOMIE VAN DIE ANTIEKE PLATTELAND

5.7.1 Inleiding

Oakman (1991:151-179) gee 'n uiteensetting van die plek en funksie van die platteland binne die eerste-eeuse Mediterreense wêreld. 'n Absolute digotomie (of antagonisme - GV) tussen die stad en platteland is nie duidelik aanwysbaar nie. Die sosiologie gee duidelike aanduidings van 'n belangrike verskil tussen die twee gebiede (Oakman 1986:78; 1991:153; Fager 1993:86). Die *konflikteorie* as model vir die platteland word verkies bo die *struktureel-funksionalistiese benadering* (kyk Van Staden 1991:105-145 vir 'n verduideliking van die onderskeid tussen bogenoemde twee benaderings). Laasgenoemde benadering kan soos volg beskryf word en dan vir die huidige studie daargelaat word. "Functionalist sociological theory, otherwise known as structural-functionalism or equilibrium theory, envisions societies as systems with needs, in the service of which social behaviours are 'functional'. Functional theory often focuses on why societies remain stable over time" (Oakman 1991:153).

Die konflikbenadering fokus op die ontevredenheid van onderdrukte en openbaar die nadelige gevolge vir *die sisteem*. Na aanleiding van die perspektief is keiser Augustus en die heersende groepe van die Romeinse Ryk die uitbuiters van die meerderheid landbouprodusente (*state an instrument of oppression*) (Oakman 1991:154). Die Romeinse Ryk het nie die materiële belange van die produsente gedien nie en het diep gewortelde vyandigheid en bitterheid in die sosiale verhoudings, veral tussen die stad en platteland, veroorsaak. Somtyds het openlike konflik as gevolg van vyandigheid uitgebreek. Militêre ingryping teen indringers, rowers en rebelle het gereeld plaasgevind (*coersion*). *Ongelykheid en onderdrukking* was nie deel van die oorspronklike natuur van dinge nie. Sosiale klasse is duidelik verdeel op die lyne van diegene *wat het* en diegene *wat nie het nie*; tussen diegene wat nie bekommer oor wat hulle eet nie en diegene wat hulle bekommer; tussen diegene wat roof en verwoes en diegene wat nie voldoende vergoed word vir hulle arbeid nie (Oakman 1991:154).

5.7.2 Die agrariese ekonomie

Ter inleiding kan gestel word dat die familiële instelling in die eerste eeu die primêre instelling van die samelewing was, teenoor die politieke-ekonomiese instelling van die twintigste eeu (vgl afdeling 4.6–4.6.5 oor die gevorderde agrariese samelewing). Oakman (1991:155) stel die saak soos volg: “Rather, ancient economic life was normally conducted within kinship or political institutions. Put in the technical jargon of cultural anthropology, what moderns think of as economic realities are in agrarian/peasant societies embedded in political or kinship contexts.” Verder stel Oakman (1991:155; 156):

By contrast, the ancient family tilled the soil or worked together to produce some specialized product. The home was the place of work. In fact, the Greek word “economy” (*oikonomia*) means “management of the household”. In the rural village money transactions were rare. The usual course was bartering something of mutual value for something else, and then only with someone who was known by the family and trusted (like family). Otherwise, the landlord or the state agent (political institutions) would compel the family to give up produce or product for

rent or taxes. "The economy" as an overarching social institution did not exist for the ancient person.

5.7.3 Die algemene karakter van produksie in die eerste-eeuse Palestina

Ekonomiese antropologie help ons om die karakter van die antieke ekonomie doeltreffend te konseptualiseer. Dit vestig ons aandag op die belangrike klemverskille en verskuiwing tussen die *pre-industriële* en *modern-industriële ekonomieë*. Die volgende algemene prentjie word deur ekonomiese antropologie en ander vergelykende studies geskilder. Die ekonomie van die vroeë Romeinse periode was grotendeels agrariese ekonomieë (Oakman 1986:18; Crosby 1988:21, 22; Fiensy 1991:vi, vii). Crosby (1988:21) stel dat ten spyte van die suksesse van die imperiale uitbreidings van en verstedeliking onder keiser Augustus, was die eerste-eeuse Romeinse ekonomie baie primitief. Geen ekonomiese struktuur of sisteem het bestaan nie. Crosby (1988:21; kyk ook Fiensy 1991:2) beskryf die *antieke ekonomie* soos volg:

Despite his (Augustus - GV) efforts, agriculture still dominated economic activity. With agriculture governing the economy, most products were consumed within the producing household rather than traded. Each household, village, district, and region grew and made nearly everything that it needed. Consequently, as with all subsistence forms and land-based modes of production, manufacturing and commerce (i.e., "business") were secondary. While the state promote home trade and craft production, any surplus realized from crafts and trade tended to be immediately funneled to land purchases.

Die primêre beroep van meeste mense van die antieke gemeenskappe was die bewerking van die grond (Crosby 1988:21). Hierdie mense het op 'n bestaansvlak geleef en het nie geld gehad vir luukse items nie. Hulle produksie was primêr gerig op verbruik, behalwe as dit onteien was deur die dominerende elite. Ekonomiese aktiwiteite in die antieke huishouding of dorp was ingebed in die sosiale struktuur. Oakman (1986:18) stel met reg dat daar 'n beperking was in die akkumulاسie van rykdom (behalwe met belastinginvordering) en dat die huishouding die basis was vir ander sosiale en godsdienstige aktiwiteite. Met die landbouproduksie as die basis van

die totale ekonomie, was ekonomiese verhoudings verbind met die natuur. Die natuur is beskou as onskeibaar van die bonatuurlike. As gevolg van die noue verbintenis tussen landbouproduksie, ekonomiese verhoudings en natuur, is produksie nie beskou as deur die mens beheer nie, maar deur *goddelike kragte*. Die sosiale orde en die natuurlike orde het ooreenkomstig; beide is afhanklik van die goddelike (Oakman 1986:20). Die goddelike was in die sentrum van die wêreld. Die bou van 'n huis het die oorspronklike skepping van die wêreld gereflekteer. Huisorde moes die oorspronklike orde van die skepping reflekteer. Israeliete het die skepping gesien as die huishouding van God. In hierdie huishouding was die hemel die troon van God en die aarde God se voetstoel (Matt 5:34-36). Geen mens se huis - selfs nie die tempel nie - het daarmee vergelyk nie. Die metafoor van die huis verteenwoordig 'n *mikrokosmos* van die heelal vir nie-nomadiese volkere. Die huis was die sentrum van die hele kosmos vir die tradisionele volkere.

Gespesialiseerde pottebakkerswerk, wapens en ander goedere is deur klein familiebelange, veral in die hawestede van die Mediterreense gebied, geproduseer. Antieke kleinboere het van vroeg af reeds hulle eie gereedskap en kleres gemaak. Spesialisering in die dorp was relatief beperk. Weens geldgebrek by die kleinboere, was die mark relatief beperk tot die bevoorregtes met toegang tot surplus fondse. Die mark is uitgebrei net om nog meer elite te inkorporeer. Produksie in die antieke tyd was dus onderwerp aan sekere sosiale en tegniese beperkings. As gevolg van die hoë vervoerkostes, was handel beperk tot wyn, olie en ander maklik vervoerbare goedere van hoë waarde. Meeste areas moes seker maak dat sekere basiese ekonomiese goedere plaaslik beskikbaar was. Die antieke ekonomie het bestaan uit drie standaard produksiefaktore, naamlik *grond, arbeid en kapitaal*. Oakman (1986:19, 20) beskryf die produksiefaktore soos volg:

The agrarian economy of ancient Palestine certainly depended upon *land* for the growing of food and materials for other products. Something must be said, therefore, about the geographic determinants of agriculture, soil, and so on. Unquestionably, *labor* and its organization played a great role in the production of antiquity. Unlike modern economies, those of the past were far more dependent upon human and animal power. Something must be said about labor inputs, division of labor, and so forth. Finally, rather than *capital*, we can speak about the technology available to the ancients.

5.7.3.1 Grond en geografiese bepalings van produksie

Boerdery word grotendeels bepaal deur die heersende fisiese omstandighede. Plat lande of bergagtige terrein bepaal in 'n groot mate die uitleg van die lande en die vestigings-patroon. Galilea self word verdeel in 'n bo en onder-Galilea. Bo-Galilea was ruwe en bergagtige terrein, relatief ontoeganklik, maar bied goeie boerderygeleenthede. Onder-Galilea bestaan uit vrugbare valleie en die Esdralon vlakte. Onder-Galilea is ekstensief en intensief bewerk. Die lande rondom die see van Galilea vorm die noordelike deel van die Jordaanvallei en was baie vrugbaar gewees. Alhoewel Judea en Galilea te onderskei is van mekaar, het hulle belangrike gemeenskaplike geografiese eienskappe wat hulle met ander Mediterreense lande deel. Geologies word 'n driedeling gemaak van die Mediterreense land, naamlik spoelgrondvlakte, tersiêre hange en die berge. Die tersiêre grond is geskik vir gewasse, die hoër lande is beplant en die laer lande is gesaai en op die spoelgrond was die vee (Oakman 1986:19, 20). Galilea het 'n hoër reënval gehad as Judea, maar ten spyte daarvan is daar droë grond boerdery bedryf. Die basiese probleem was om genoeg vog in die grond te behou om elke jaar gewasse te verbou. Die antieke Palestynse kleinboere het hulle bergagtige grond so bewerk, sodat hulle gronderosie kon voorkom en die meeste van die bietjie winterreëns kon opvang. Sosiale organisasie, veral in die lig van plaaslike en die streek se selfgenoegsaamheid, het in 'n mate die geografiese determinante getemper (kyk Stegemann & Stegemann 1999).

5.7.3.2 Organisering van arbeid en arbeidinsette

Crosby (1988:14, 15) verwys na die verdeling van arbeid as een van die sosiale koördinasieprobleme. Die mens ervaar herhalende probleme in hulle poging om saam te leef. Vanuit die metafoor van die huishouding omsluit hierdie probleem drie dimensies van menslike relasies in en rondom die *oikia/oikos*: die probleem van *gesag*, die verdeling van *arbeid* en die toewysing van *goedere en dienste*. In primitiewe gemeenskappe is gesag niks meer as wie maak die voorstelle en wie gaan dit navolg nie. Die verdeling van arbeid: wie gaan watter werk doen, hoe en wanneer. Die probleem van die toewysing van goedere is om dit wat beskikbaar is in die

gemeenskap en die verspreiding van goedere en dienste onder die lede wat dit kollektief vervaardig het, te distrubeer.

Die kleinboerhuisgesin was die kern van die werksmag van die antieke agrariese ekonomie. Hierdie werksmag is aangevul deur diere en slawe. Slawerny het nie `n groot rol gespeel in die produksie van Palestina nie. Dit was meer vrybesittersarbeid. Later het die elite van die Romeinse Ryk die besitters of kleinboere beskou as menslike beeste, slegs as gereedskap of lewende hawe van die Romeinse landgoed (Fiensy 1991:75; Lenski 1997:200).

Die noodsaaklike verdeling van arbeid in die kleinboergemeenskap het baie spanning veroorsaak by die huishoudings van individuele kleinboere. Binne die huishouding is daar verdere rolverdelings wat mans, vrouens en kinders moet doen. Die man het homself regdeur die jaar primêr met landboutake besig gehou. Die vrou het voedsel voorberei, klere gemaak en die kinders opgevoed. Die ouer kinders en vrouens het ook wanneer nodig, in die veld gewerk. Op dorpsvlak word algemene gereedskap en arbeid gedeel tussen huishoudings op die basis van *gebalanseerde resiprositeit* (kyk afdeling 5.7.3.2).

Palestina in die Grieks-Romeinse tyd het `n groter verdeling van arbeid ervaar binne die dorpe en gemeenskap en `n vorm van bemarking. Die *bemarking* is aangemoedig deur die uitbreiding van die geldvolume en die verhoging in die uitruil van geld. Die rykes het druk toegepas ten opsigte van kontantverbouing. Hierdie ontwikkelinge was ondergeskik aan die pre-industriële ekonomie van daardie tyd. Reisende ambagsmanne het van die noodsaaklike vaardighede verskaf wat in die stede nodig was. Groter verdeling van arbeid in die landelike gebiede is veroorsaak deur werkloosheid en die aanvraag na arbeid op groter plase. Die agrariese ekonomie wat hierbo beskryf is, het `n groot aantal arbeiders vereis. Die situasie van die arbeiders word soos volg deur Fiensy (1991:75; vgl afdeling 3.4.4.2) beskryf:

There must have been workers for the large estates who farmed the lands for the wealthy and surrendered part of the produce to them. The workers must have sold their labor cheap - as tenants, day labourers, or agricultural slaves - for the landowners were often very wealthy even though the surplus the average worker could produce in antiquity was small.

Tenant farmers are well known in the Greco-Roman sources. They usually had no (or very little) land of their own and thus were compelled to enter into a

contract with a landowner to farm his land, paying him rent for its use. The sources attest to tenants who paid a fixed amount of rent (in kind or in money), to those who paid a share or percentage of the crop, and to those who paid in labor (working special fields for the landlord, in addition to their own rented fields all of the harvest from which went to the lord).

Intensiewe bewerking was die norm in die eerste-eeuse Palestina. Die landboukalender is algemeen bekend vanuit *Hebreeus/Joodse en Romeinse bronne*. Die kombinasie van landbou, wingerdbou en boomkwekery in die totale Mediterreense lande het beteken dat die werkslas eweredig versprei was deur die jaar.

5.7.3.3 Tegnologie en verbouing

Oakman (1986:25) beskryf die agrariese landbou situasie soos volg:

The tools of antiquity were relatively simple. There was little innovation, mostly because there was no incentive for the primary producer to increase production. Any increase was typically carried off by the tax collector or landlord in the Graeco-Roman period. Only when the farmer was a conqueror and liable to profit personally from increase, such as in cases of the Macedonian soldier-settlers of the Ptolemaic period or Roman colonists, were agricultural improvements possible. Such periods did not last long in antiquity.

Verskillende gewasse is in Palestina verbou. Die hoof bestaansgewasse was koring, druiwe, olywe en vye. Deuteronomium 8:8 wys tereg op die gewasse van Palestina. Die koms van die Grieke en die Romeine het die landbougewasse uitgebrei. Graan het die stapelvoedsel van die meerderheid mense in Palestina gebly. Die gemiddelde opbrengs in Palestina was vyf voudig. Daar is baie geploeg voordat daar gesaai is, min of meer drie keer. In die afwesigheid van besproeiing, het die lae reënval van Palestina vereis dat die helfte van die lande braak moet lê om sodoende die vog gehalte terug te ploeg in die grond. Die *Joodse sabbatsjaar* was 'n godsdienstig verpligte braaklegging van die grond. Die Romeinse landbouers het groot sorg gegee aan die wingerde, omdat dit vir die Romeinse elite 'n kontantverbouing was (Oakman 1986:26).

5.7.4 Drie tipes distribusie in pre-industriële ekonomieë

Oakman (1986:78-79; vgl Carney 1975:138-140) verwys na die drie tipes verspreiding in die pre-industriële ekonomie.

5.7.4.1 Redistribusie deur `n sentrale instelling

Redistribusie verteenwoordig die insameling, berging en herverdeling van goedere en dienste wat bepaal word deur een of ander sentrum (owerheid of tempel). Belasting en rente was gewoonlik die primêre vorm van *redistribusie*. Bogenoemde beskryf genoegsaam wat gebeur as huur, belasting en tiendes vanaf die landbouprodusente af na die *stedelike gebiede, tempel en staatskoffers*, gestuur word. Die geld word vandaar na ander plekke gekanaliseer vir spesifieke doelwitte, in plaas van om die produsente se behoeftes te bevredig. Die *sentralisasieproses* het gelei tot verdere sentralisering van ander sosiale aangeleenthede - die groei van groot eiendom en toenemende getalle van groot grondbesitters, asook toename in afhanklike huurders.

Elliott (1991:220) toon aan dat die tempel die omvattende, sentrale instelling is waardeur beheer uitgeoefen word oor alle aspekte van die Joodse politieke, ekonomiese, sosiale en kulturele lewe. Die godsdienstige outoriteite het vanuit die tempel as ekonomiese instelling, onregverdig en onderdrukkend opgetree. Die verspreiding deur middel van `n sentrale instelling het die ontstaan van *hiërargiese en antagonistiese klasseverhoudings* veroorsaak. Die priesters en godsdienstige leiers het deur middel van belasting, tiendes en offers hulle ekonomiese mag misbruik ten koste van die magteloses.

In `n tempel gebaseerde ekonomie word die surplus landbouproduksie sentraal geakkumuleer en versprei. Die vorme van sosiale relasies (insluitende ekonomiese handeling) in pre-industriële gemeenskappe wissel tussen die twee pole van *resiprositeit (huishouding-gebaseerd)* aan die een kant, en *redistribusie (tempel-gebaseerd)* aan die ander kant (Sahlins 1965; Malina 1986:98-111; Moxnes 1987, 1988; Elliott 1991:230-239). Redistribusie is tipies van grootskaalse samelewings met sentraal geakkumuleerde ekonomieë soos die tempel gebaseerde samelewings van Mesopotamieë, Egipte, Palestina en Rome (vgl Carney 1975:171-175; Elliott 1991:233). Die karakteristieke kenmerke van *politieke ekonomieë* is soos volg:

While these political economies include reciprocal forms of exchange on local levels, their differentiating feature is the pooling of goods and services in a central storehouse, generally linked to a temple, and their centralized political control and redistribution by a powerful elite or temple hierarchy. In this form of social organization, based on the political rather than the kinship institution, the management of the entire collectivity is of paramount concern and redistribution occurs according to the interests of those in power (Elliott 1991:233).

Ekonomiese en sosiale relasies is *asimmetries en gestratifiseerd* volgens norme wat die elite bevoordeel. In bogenoemde sosiale relasies word onderdanigheid en afhanklikheid beheer:

- deur `n konsolidering van politieke, legalistiese en militêre mag;
- toepassing van sosiale stratifikasie en grense (*boundaries*); en
- beheer van die kulturele (insluitend, godsdienstige) tradisies (Elliott 1991:233).

Elliott (1991:234) kontrasteer die ekonomiese relasies van resiprositeit met dié van redistribusie. *Redistribusie* word soos volg beskryf:

Central storehouse economy with temple depot;

Centralized control of production, distribution, consumption of resources and services;

Redistribution of available surplus according to interests of power wielders;

Economic and social imbalance of “haves/have nots”, elites and subelites according to control of resources means, and relations of production.

5.7.4.2 Resiprositeit

Resiprositeit omsluit `n soort implisiete, nie-legalistiese, kontraktuele verpligting tussen twee mense (of groep mense) wat afdwingbaar is deur kodes van *eer en/of skande (honor and shame)*. Die huishouding dien as begroning van die verhoudings van resiprositeit. Die huishouding het `n groot rol gespeel in die geskiedenis, omdat groot hoeveelhede goedere geproduseer is deur die huisgesin vir die familie se

gebruik. Die familie was 'n geslote groep. Die beginsel was altyd dieselfde, naamlik produsering en berging vir die bevrediging van die behoeftes van die groep. Binne hierdie tradisionele eerste-eeuse ekonomie, was daar *interaksie* tussen huishoudingede met mekaar en deur middel van hulle bronne, in so 'n mate dat hulle as 'n breë gemeenskap gefunksioneer het (Oakman 1986:79).

Die verspreiding van welvaart het vir baie eeue op 'n *horisontale vlak* geskied. Oakman (1986:79; 1991:157; vgl Elliott 1991:232) tref onderskeid tussen *algemene resiprositeit*, *gebalanseerde resiprositeit*, en *negatiewe resiprositeit*.

- *Negatiewe resiprositeit* beteken om aan ander te doen wat jy nie aan jouself gedoen wil hê nie. Dit is die etos van vyandigheid en oorlog teenoor nie-bloedverwante of vyande.
- *Gebalanseerde resiprositeit* is die uitruil van ekonomiese goedere of arbeid met ander huishoudings op 'n *quid pro quo* basis.
- *Algemene resiprositeit* beskryf die gee van geskenke sonder om iets terug te verwag. Hierdie tipe uitruil is beperk vir baie naby familie of dit help om goeie verhoudings te bou met *seremoniële familie*.

Die ekonomiese relasie van *resiprositeit* staan teenoor *redistribusie* via die tempel. Elliott (1991:232) beskryf die resiproke relasies soos volg:

Reciprocal relations, which involve personal, back and forth exchanges of goods and services, are typical of small-scale societies, tribal organizations, village, and household life. At this level of direct, personal, and local interaction, food, clothing, shelter, hospitality and other basic necessities of social life are either:

- (1) shared freely according to generosity or need (*generalized reciprocity*),
- (2) exchanged symmetrically according to the interests of both parties (*balanced reciprocity*),
- (3) obtained with no concern for the other's self-interest (*negative reciprocity*).

Die sosiale toestande waaronder die drie verskillende tipes resiprositeit geskied, word soos volg deur Elliott (1991:232-233) beskryf:

...the proximity (personal and geographical) of the agents, and the purpose, mode, place, and time of the interactions. Households, kin and fictive kin groups regularly practice generalized reciprocity among themselves, evidencing the closeness of social bonds and the concern for freely given mutual support. Balanced and negative forms of exchange are typical where social ties and trust between groups are weaker and interactions are more infrequent.

In teenstelling met die ekonomiese relasies van redistribusie, is die volgende ekonomiese relasies kenmerkend van resiprositeit:

Diffused, local “household” management;

Household control of production etc.

Reciprocal exchange of goods and services according to their availability and need;

Balanced relations through mutual sharing of goods at common disposal (Elliott 1991:234).

5.7.4.3 Verspreiding deur die mark

In die antieke tyd was daar nie `n mark in die ware sin van die woord nie. Verspreiding deur die mark het beteken dat die groot stede die surplus produksie van die kleinboere, soos `n groot magneet, opgeëis het. Die groot stede het die *platteland geëksploiteer*. Oakman (1986:79) verduidelik die *eksploitasie* soos volg:

The powerful forces of exploitation that accompanied the birth of the Roman empire undoubtedly disturbed village relationships and threatened ancient economic values through the impoverishment of the cultivator and expropriation. The “gravitational effects” of powerful economic centres upon decentralized economic activity were irresistible (vgl die voorstelling van Oakman 1991:158 by afdeling 5.4.4.).

Redistribusie het mag benodig wat verspreiding deur resiprositeit binne familieverbande versteur het. Die gevolg in die dorpe was `n *oorlewingsmentaliteit*, toenemende konflik tussen huishoudings en selfs strenger berekening van uitruiling en skuld. Die kleinboere se probleem was om die eise van

die eksterne wêreld te balanseer teenoor die selfvoorsiening van die eie huishouding. Die boer het een van twee keuses: om die produksie te verhoog of om die uitgawes te beperk. By die nalaat hiervan, is die kleinboer vasgevang in 'n *spiraal van skuld* wat gelei het tot die verlies van grond. Die gebrek aan landbougrond was een van die meer belangrike oorsake van Joodse onrus voor die Joodse oorlog. Onteining van kleinboere se grond en 'n toename in kinders onder die kleinboere het gelei tot die relatiewe oorbevolking van Palestina. Palestynse kleinboere het met die heidense setlaars in Galilea en Perea gebots, omdat hulle dit as 'n direkte bedreiging van hulle eie ekonomiese belange beskou het en die heidense diefstal van hulle grond. Saam met hierdie stryd, het die *Selote en die rowers* die vriende van die Romeinse aristokrasie verag. Hierdie "ondersteuners" (*retainers*) van die Romeinse mag was diegene wat die belasting ingevorder het, beslag gelê het op hulle grond en in die oë van die Palestynse kleinboere die wet van God verwerp het. Dit was in die agrariese konfliktsituasie waarin Jesus van Nasaret die koms van die Koninkryk van God verkondig het (vgl Crossan 1998:177-238; Hanson & Oakman 1998:63-130; Patterson 1998:63, 112-118).

5.7.5 Samevatting

Die huishouding en stad of platteland is 'n integrale deel van die breë ekonomiese sisteem van die eerste-eeuse Mediterreense wêreld. Alhoewel die woord *ekonomie* in bogenoemde konteks 'n *contradictio in terminus* is (kyk afdeling 5.2.1; 5.7.1), kan die term wel sinvol gebruik word. In afdeling 5.2 het dit duidelik geblyk dat die huisgesin die primêre ekonomiese entiteit is. Die bewerking van grond of landbou het die kern van die bestaan van die huisgesin gevorm. Die agrariese ekonomie was ingebed in die familiale instelling. In afdeling 5.7.2 is landbouproduksie as integrale deel van die sosiale struktuur aangetoon. Grond, asook ambagte, is binne die familie van geslag tot geslag oorgelewer. Die ekonomie was nie markgerig nie, alhoewel daar al 'n mate van handel in produkte bestaan het. Geografie het ook 'n rol gespeel in die vasstelling van waar en wanneer wat geproduseer is.

Die organisering van arbeid het primêr binne die huisgesin plaasgevind. Ambagte en spesialiteite is van geslag tot geslag binne die familie oorgelewer. Die huisgesin was dus die primêre arbeidsmag, maar dierekrag en slawe is ook gebruik. Die

agrariëse ekonomie het 'n groot arbeidsmag vereis. As gevolg van die oneweredige verspreiding van grond en die verknegting van die kleinboere deur belasting en rente, het die *afwesige grondeienaars* groter mag en beheer uitgeoefen oor die kleinboere, dagloners en slawe. Die ontwikkeling en uitbreiding op sosiale gebied het intensiewer bewerking van die grond vereis. Die ontdekking van die ysterploeg en die inspan van dierekrag het surplus produksie tot gevolg gehad wat nodig was om in die behoeftes van die stede en elite te voorsien.

In afdeling 5.7.3 is die verspreiding van die produksie in die pre-industriële ekonomie bespreek. Die *redistribusie* deur 'n sentrale instelling is kenmerkend van die pre-industriële ekonomie waar die surplus produksie deur die elite vanaf die plattelandse kleinboere na die stede gekanaliseer is. In afdeling 5.3.1.2 is die beweging van goedere en dienste na die stad as sentrum oortuigend aangetoon. Die redistribusie het die *sosiale stratifikasie en konflik* geïntensifiseer en dit het gelei tot groter differensiasie. Die druk op die huisgesin het verhoog en die spanning tussen die stad en platteland het toegeneem (kyk afdeling 5.3.4).

Resiprositeit staan teenoor *redistribusie*. Resiprositeit fokus primêr op die verspreiding van middele onder huisgesinne en uitgebreide familie wedersyds. Resiprositeit is ook beperk tot die onmiddellike omgewing, byvoorbeeld of net op die platteland of net in die stad. Die antieke ekonomie was nie 'n markgerigte ekonomie in die ware sin van die woord nie. In afdeling 5.7.3.3 is die *eksplouterende effek* wat die elite en die stede op die plattelandse kleinboere gehad het, weer eens beklemtoon. Die uiteinde van die eksploitasie was die kleinboeropstande wat gegrond was op die *opponerende persepsies oor grondbesit*.

5.8 GEVOLGTREKKING

5.8.1 'n Holistiese raamwerk van die sosio-historiese agtergrond van die eerste-eeuse Mediterreense wêreld

Die doel van die navorsing is om aan te toon dat die sosio-ekonomiese agtergrond van die eerste eeu die konteks is waarbinne land en jubilee verstaan moet word. Die sosio-ekonomiese agtergrond behoort verstaan te word binne die geheelperspektief

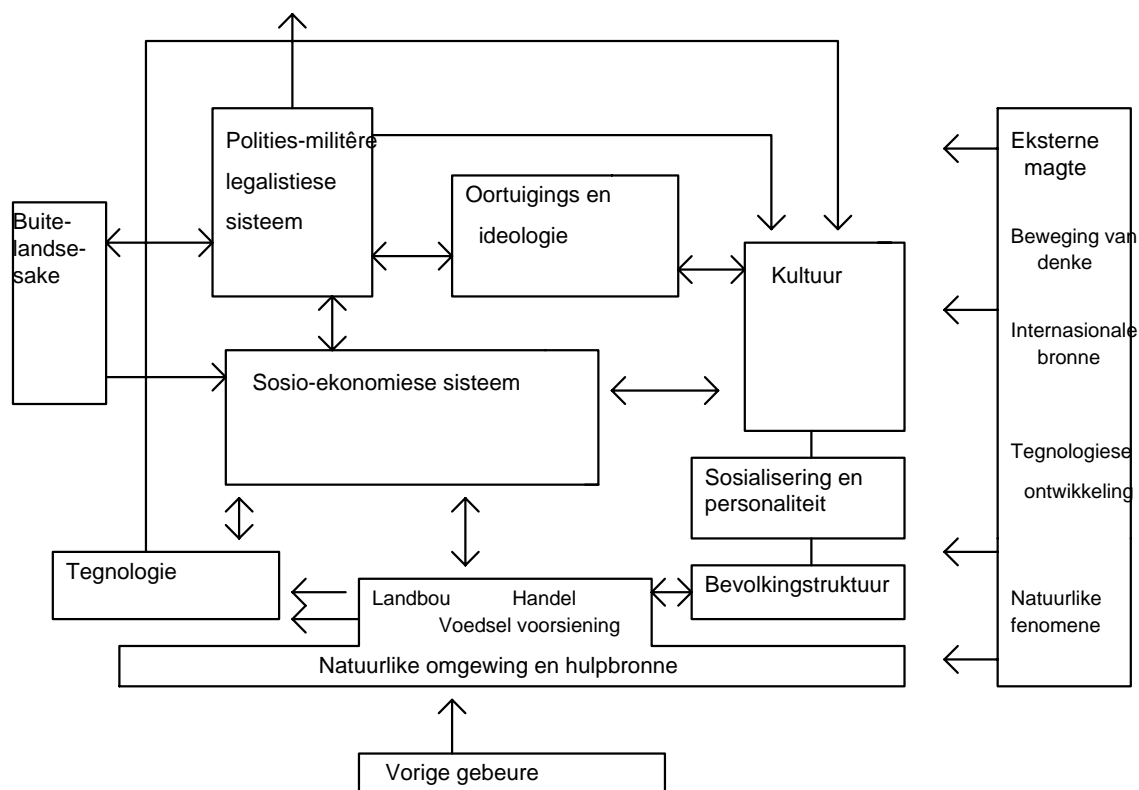
van die eerste-eeuse Mediterreense samelewing. Elliott (1986:14-20) gee in aansluiting by Carney (1975) 'n deeglike uiteensetting van die *holistiese raamwerk*. Die sosiaal-wetenskaplike model omsluit alle faktore wat die land en ekonomie van die eerste-eeuse Mediterreense wêreld inkorporeer. Die primêre boustene van die model is die familie, gondsbesit of grondonteiening, die verhouding van die pre-industriële stad teenoor die platteland en die sosiale stratifikasie van die eerste-eeuse samelewing. Alhoewel die boustene afsonderlik hanteer is, is die model 'n integrerende geheel en kan die elemente slegs onderskei word en nie geskei nie. Die huisgesin het verbrokkel as gevolg van die stryd tussen die elite en aristokrasie vanuit die stad teen die kleinboere en landvolk op die platteland. Grond is die primêre bron van konflik, omdat dit die belangrikste ekonomiese middel was in die gevorderde agrariese samelewing. Die elite het die kleinboere swaar belas en veroorsaak dat hulle skuld groter word. Die enigste uitweg uit die bose kringloop was om hulle grond aan die afwesige grondeienaars te verkoop. Die tragiese einde van sommige huisgesinne was dat hulle hulleself as slawe verkoop het om ekonomies te oorleef. Die sosiale stratifikasie model van die eerste eeu is ingebed in die stryd om grondsbesit. Die holistiese model van Elliott (1986:14) is saamgestel uit 'n verskeidenheid van bronne, insluitende Sjoberg (1960), Theissen (1978), Carney (1975) en Lenski (1991). Carney (1975:45-281) het die kruis-kulturele model in detail behandel, insluitende die historiese en sosiale data waarop die model berus. Die model kan saamgevat word as 'n *sistemies-interrelasionele model* (Elliott 1986:14).

5.8.2 'n Sistemies-interrelasionele model

Die navorsing van die sosiale realiteit vereis 'n sistemiese analise van die sosiale sisteem as 'n geheel. Die data sluit alle groot subsysteme in, naamlik ekonomie, sosiaal, politiek en kultuur. Die model sluit verder die interne struktuur, waardes, norme, rolle, instellings en sosiale prosesse in, asook die toestande van die natuurlike omgewing en voorafgaande sosio-historiese gebeure. Elliott (1986:13) beskryf die *sistemiese interrelasie* tussen die onderskeie sektore en die doel van die model soos volg:

Such a model uses available historical and social data to construct a general outline of an institution or a whole society, in our case Palestinian society, its *chief sub-systems* and the pattern of their *interrelationships*. Its purpose is to represent the major components of *a total social system*, to *facilitate understanding* of the relation of social structures and processes, to enable comparisons and contrasts across cultures and periods, to control and eliminate erroneous, culture-based assumptions of researchers, and to provide a framework for interpretation and the gathering of still further data (my kursivering – GV).

Die buigbare interrelasies tussen die verskillende sektore van die model verteenwoordig die primêre instellings van die pre-industriële agrariese gemeenskappe en hulle dinamiese interrelasie. Die model is 'n holistiese raamwerk waarbinne data gesoek, georganiseer en geïnterpreteer kan word (Elliott 1986:16).

5.8.3 Palestina as pre-industriële gemeenskap

In pre-industriële Palestina was daar nie 'n afsonderlike godsdienstige sektor met afsonderlike instellings, organisasies en sosiale aktiwiteite nie. Godsdienst was

ingebed in al die sektore van die *sisteem as 'n geheel*. Die model toon die onderskeid tussen die eerste eeu en die twintigste eeu duidelik aan en voorkom die dwalings van anakronisme en etnosentrisme. Godsdienstige fenomene moet dus binne die totale raamwerk verstaan word:

To detect and understand religious phenomena in the ancient world it is necessary to analyze the totality of social and cultural phenomena and the manner in which *symbols* considered sacred permeate and affect the flow of the totality of social life. Thus in our model religious phenomena will be represented in all sectors of the diagram and the task of the researcher will be to discover how they shape and are shaped by the perceptions, moods, conflicting interests, values, norms, social arrangements and processes of the social system as a whole (Elliott 1986:16; my kursivering - GV).

5.8.4 Die ekonomiese instellings

Die model beklemtoon die belangrikheid van die ekonomiese basis van die eerste-eeuse Palestina. Die volgorde van ekonomie, ekologie, politiek en kulturele faktore is van deurslaggewende belang. Die model reflekteer dat:

...societal superstructure consisting of politics, belief systems, ideologies and culture is based upon, and radically influenced by, economic modes and relations of production and consumption and their accompanying social arrangements. Viewed from bottom to top, this model represents this theory concerning the relation of superstructure to infrastructure and calls for an approach,which analyzes as of first importance the *material basis and economic relations* of Palestinian life, then related social arrangements of collective activity, and then its modes of political control and symbolic representation (Elliott 1986:16-17; my kursivering - GV).

Endnotas

¹ Van Aarde (1994:93) stel die saak soos volg:

In die voorindustriële wêreld van byvoorbeeld die Nuwe Testament het 'n mens dus wel ryker en armer klasse van mense aangetref. Dit is ook so dat hoe meer die agrariese samelewing weg van die hortikulturele (= die tydperk toe die mens van plante en diere sonder verbouing of teling geleef het) situasie ontwikkel het, hoe duideliker het die verband tussen sosiale status en rykdom geword. In so 'n *gevorderde agrariese* konteks (soos die van die Nuwe Testament) was die ekonomiese en sosiale klassesisteem egter steeds deel van die groter sosiale sisteem waar familiële status belangriker was. Op die oppervlak kan dit dus lyk of politieke posisies en geld as statussimbole geag is. Dieperliggend egter het familiële strukture aanleiding tot bepaalde status gegee, wat op sy beurt tot politieke mag en rykdom gelei het. Om tot die aristokrasie te behoort, het dus sosiale status bepaal.

Die dominante rol van die familiële strukture binne die konteks van die *gevorderde agrariese* samelewing, soos byvoorbeeld die *uitgebreide familie* in 'n bepaalde dorpie, is 'n *close unit*.

² Robertson (1987:1-11) beklemtoon die verband tussen ekonomie en godsdiens, asook die invloed van Karl Marx en Max Weber en die wêreld-sisteem-teorie op moderne denke met betrekking tot die ekonomie en godsdiens.

³ Vergelyk Oakman (1991b) se beskrywing van die antieke ekonomie.

⁴ In afdeling 4.4.2 is aangetoon dat die *oikonomos* die finansiële bestuurder van die streek was onder die Ptolemese heerskappy. *Oikonomos* is 'n tegniese term wat tессourier, kassier of finansiële bestuurder aantoon. Die verband tussen huis (*oikos*), ekonomie (*oikonomos*) en wêreld (*oikoumene*) lê juis in die stam, naamlik *oikos*. Die huis is die kern bousteen van die samelewing, die ekonomie en die wêreld. As alle huisgesinne ordelik bestuur word, sal die ekonomie en die wêreld ook ordelik wees.

⁵ Van Aarde (1991) het tydens 'n predikantevergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk die onderwerp 'n *Nuwe-Testamentiese perspektief op die kind* hanteer. 'n Breedvoerige oorsig is gegee oor die gebruik om kinders weg te gooi. Die weggooi (*ektithemi*) van kinders kan nie los van die seën of aanvaarding (*tithemi*) van die kinders in die huis verstaan word nie

(Van Aarde 1991:3-6). Die weggooi van kinders moet verder verstaan word binne die breë klassifikasiesistiem van die Israeliete met die ostraserende handelinge wat daarmee gepaard gegaan het. Kinders is om verskeie redes weggegooi, naamlik oorlewingsmotief, godsdienstige oorwegings (bv in die Middeleeue as offers aan kloosters), ongewenste huwelike en swangerskappe, fisies en serebraal gestremde kinders, blindes, melaatses, en stom en dowe kinders.

⁶ Stegemann & Stegemann (1999:191-195) gee 'n breedvoerige beskrywing van die verskillende benaderings oor die Jesus-beweging.

⁷ Jones (1931); Childe (1950); Miner (1952); Sjoberg (1960); Hauser (1965); Lampard (1965); Lewis (1965); Smith (1965); Trigger (1965); Wheatley (1972); Blanton (1976); Frick (1977); Leeds (1980); De Ste' Croix (1981); Lapidus (1986); Rohrbaugh (1990).

⁸ Die Selote het tussen 67/68 n C ontstaan toe die Romeinse magte begin het om Judea weer te herower. Vespasianus (69-79 n C) het in 67 n C daarin geslaag om Galilea te herower en stelselmatig Judea ook terug te wen. Baie van die Judeërs het toe rebelgroepe gevorm en na Jerusalem opgeruk. In Jerusalem het die Selote die priesters aangeval en 'n eie hoëpriester aangestel deur die lot te werp (word gesien as die herinstel van die Sadokitiese priesterlike tradisie). Die Selote is tot in die tempel verdryf vanwaar hulle met behulp van die Idumeërs die grootste deel van Jerusalem oorgeneem het. Die Romeinse aanval en verwoesting van meeste van die klein dorpieë, het veroorsaak dat baie mense na Jerusalem gevlug het. Die Selote het die aristokrasie aangeval weens verskeie redes. Hulle het geglo dat die aristokrasie die stad vir die Romeinse wil oorgee, as gevolg van sosiale verskille en ekonomiese eksploitasie. Die verloop van die stryd word volledig deur Van Aarde (1994:155-157) beskryf.

⁹ Die Sicarii (laat 50 n C) moet onderskei word van die Selote (67-68 n C). Die Sicarii het in die laat vyftigerjare 'n aantal politieke sluipmoorde in die stede gepleeg. Die Sicarii se optrede is veroorsaak deur die vreemde oorheersing van die Romeinse en die gepaardgaande swaar belastings wat gehef is (kyk afdeling 3.4.6.5). Hulle taktiek was om die Judese leiers aan te val en hulle het dit op drie maniere gedoen:

- Selektiewe, simboliese sluipmoorde.
- Aanvalle op en die plundering van die eiendom van die aristokrasie.
- Ontvoering en die eis van lospryse.

Die aanvalle op die aristokrasie is bedoel as waarkuwings en as `n demonstrasie van hulle kwesbaarheid. Hulle het dus `n valse vertrouwe op beskerming deur die Romeine gehad. Die Sicarii het vrees geskep by die aristokrasie, asook `n revolusionêre klimaat (kyk Van Aarde 1994:153-155).

¹⁰ Van Aarde (1993:531) beskryf die persepsie van die landvolk of kleinboere op die stede soos volg:

Jerusalem in Judea, maar ook Sefforis en Tiberias in Galilea, was stede waarmee die elite en die ondersteunende klas geassosieer was. Die funksie van die genoemde stede was administratief, polities, militêr, godsdienstig en opvoedkundig. Stedelinge was uit die aard van die saak nie landbouers nie. Oor die algemeen kan hulle gesien word as die ondersteuners van die Romeine (en die Herodiane in Galilea) as die regerende klas se aktiwiteite. Gewoonlik het die klasse wat die regerende klasse bygestaan het, dus in die stede soos Sefforis en Tiberias gewoon. Die meeste inwoners was daarom ook burokrate, plaaslike godsdienstige leiers, ambagslui en handelaars. Stedelinge het egter nie `n soort middelklas gevorm nie (daar was geen “middelklas” in die eerste-eeuse Mediterreense samelewing nie). Hulle het as groep geen saambindende band of mag gehad nie.

¹¹ Die *peasant*-gemeenskappe was selfs onder die beste omstandighede in kompetisie met mekaar. Dit was die stryd om die beperkte lewensmiddele. Daarom word na die agrariese gemeenskappe verwys as *agoniese (sterk wedywerende)* samelewings (kyk Malina 1981:94; Van Aarde 1993:530; vgl afdeling 4.6.5).

¹² Daar was drie stappe om tot die Israelitiese geloof toe te tree. Verskillende soorte proseliete word beskryf, waarvan die bekendste die “liefdesproseliete” was, dit is diegene wat met `n Israeliet wou trou. Daarteenoor, was die “leeuproseliete” wat uit vrees vir die leeus, Israeliete geword het, maar nog steeds afgode gedien het (kyk Van Aarde 1994:166, 167).

¹³ Oakman (1986), in *Jesus and the economic questions of his day*, maak nie genoegsame onderskeid tussen die voor-Pase Jesus en die na-Pase geïnterpreteerde Jesus nie. Volgens Van Aarde (1986:10-16) se transparantteorie het Matteus twee vertelwyse wat in analogie tot mekaar staan (vgl afdeling 2.1.8.1.3 en endnotas in hoofstuk 2). Die Jesus-periode is

getransporeer na die vroeë kerk-periode, sodat die twee wêrelde tegelykertyd in die evangelie opgeneem is. `n Evangelie vertel dus van mense en dinge vanuit `n vroeëre periode(s), terwyl die latere periode waarin die vertelling finaal gekommunikeer het, in die vertelde wêreld deursigtig is (Van Aarde 1986:10).

¹⁴ Kyk Harvey (1982) oor die verhouding tussen arbeiders en hulle loon en Malina (1987) ten opsigte van ryk en arm in die nuwe Testament.

¹⁵ Met reduksionisties word verstaan dat die vier sosiale instellings gereduseer word tot net politiek en ekonomie en dat die ekonomie nie bestudeer word in relasie met die ander drie sosiale instellings nie (kyk Van Aarde 1991:6, 7; Van Eck 1995:10).

¹⁶ Smith (1980), Blasi (1986) en Stark (1986) gee `n volledige bespreking van die sosiale status van die vroeë Christene, asook omvattende literatuurverwysings.